
Je možné vyriešiť spor realizmu a konštruktivismu?

Rastislav Kostolný

Filozofická fakulta
Katolícka univerzita v Ružomberku
Hrabovská cesta 1B, 034 01 Ružomberok
r.kostolny@gmail.com

Cieľom textu je nadviazať na diskusiu o spore realizmu a konštruktivismu, ktorá prebehla medzi Jaroslavom Peregrinom a Tomášom Marvanom na stránkach časopisu *Filosofie dnes*. Samotná diskusia vznikla ako reakcia na Marvanom publikovanú knihu *Realismus a relativismus*. Marvan v nej zastáva špecifické stanovisko realizmu, z ktorého vedie kritiku relativizujúcich postojov. Peregrin tvrdí, že spor nie je možné riešiť, lebo obe súperiace strany sú v konečnom dôsledku nevyvrátiteľné a argumenty pre a proti sa držia v patovej situácii. Marvan tvrdí, že spor je možné riešiť v prospech realizmu. Predkladaný text sa voči obojm názorom vymedzuje a predstavuje návrh ako daný spor riešiť. Riešenie spočíva v rozpustení samotného sporu a v predstavení hybridnej koncepcie, ktorá problémy realizmu a konštruktivismu prekonáva. Text je rozdelený na tri časti, v prvej je uvedená kritika Marvanom zastávaného realizmu, v druhej časti je predstavená stručná analýza zdroju sporu a v záverečnej časti je načrtnutá koncepcia, ktorá spor prekonáva.

Kľúčové slová: realizmus, relativizmus, konštruktivismus, veda, spor

Úvod

V roku 2014 Tomáš Marvan publikoval knihu *Realismus a relativismus*¹, v ktorej sa obsiahlo venuje analýze stanovísk autorov, ako sú Quine, Davidson, Putnam, Goodman a Rorty. Marvan vedie túto analýzu z hľadiska špecifickej verzie realizmu (ďalej len R_M)². Ďalej uvádza, že argumentácia rozoberaných autorov nedokáže ohroziť ním zastávaný realizmus R_M , keďže tieto koncepcie vedú k neprijateľným, či neutržateľným dôsledkom.³ V knihe je teda možné nájsť nielen kritiku spomenutých autorov, ale aj obhajobu R_M . Táto publikácia vyvolala kritickú reakciu u Jaroslava Peregrina, ktorý na stránkach časopisu *Filosofie dnes* zhrnul svoje pripomienky do článku s názvom *Realismus, relativismu a trápení ducha*⁴. Tento článok bol nasledovaný ďalšími reakciami, kde Marvan⁵ a Peregrin⁶ pokračovali v argumentácii.⁷ Samotná kniha spolu s nasledujúcou diskusiou prinášajú mnoho zaujímavých myšlienok a podnetných názorov. Stanoviská, ktoré sú v danej diskusii zastávané, je možné zhrnúť nasledovne;

Marvan tvrdí, že A) realizmus (ďalej len (R)) je obhájitelný koncept, ktorý nevyústi v absurdné alebo neprijateľné dôsledky. Zatiaľ čo konštruktivismus (ďalej len (K)) vyžaduje podľa Marvana prijať neutržateľné ontologické záväzky. B) Preto je spor (R) a (K) riešiteľný.

Peregrin tvrdí, že A) existuje mnoho argumentov, ktoré nahrávajú (R) či (K), no rovnako mnoho argumentov, ktoré im odporujú.⁸

- 1 Napriek tomu, že názov knihy hovorí o relativizme, v texte Marvan používa termín konštruktivismus ako súhrnné pomenovanie koncepcií pripisujúcich pôvod štruktúry sveta človeku. Preto budem v texte hovoriť o spore realizmu a konštruktivismu. Pozri Marvan (2014, s. 12–14).
- 2 Pre jednoduchšiu identifikáciu zavádzam R_M ako skratku pre realizmus Marvanovského typu. Potom skratky (R) a (K) predstavujú všeobecnejšie kategórie, teda realizmus a konštruktivismus vo všeobecnosti.
- 3 Pozri Marvan (2014, s. 14–15).
- 4 Peregrin (2014).
- 5 Marvan (2015).
- 6 Peregrin (2016).
- 7 Na diskusiu reagoval aj Martin Zach svojím článkom *Vědecký realismus jako kultivace ducha*. Zach (2017), na ktorý potom odpovedal Peregrin v článku *Trápení může být kultivací. Ale přestává tak být trápením?* Peregrin (2017).
- 8 Explicitne hovorí o tom, že obe stanoviská sa dajú naformulovať tak, že je takmer nemožné ich vyvrátiť, no to neznamená, že sú tým potvrdené. Porovnaj Peregrin (2014, s. 72–73) a Peregrin (2016, s. 126–127).

Tento spor ilustruje ako bezútešný stav, kde sa súperia navzájom držia v bezvýchodiskovej situácii. Pomenúva ju anglickým deadlock, teda akýsi smrteľný krč. B) Preto je spor (R) a (K) neriešiteľný, je to trápenie ducha. Treba ho opustiť a venovať sa iným otázkam.⁹

Na túto diskusiu chcem nadviazať tým, že sa pokúsim vymedziť voči oboch názorom a ponúknem alternatívne stanovisko. S Marvanom nesúhlasím v bode A), no súhlasím s ním v bode B). Teda, nesúhlasím s tým, že R_M je udržateľný, no súhlasím s tým, že spor (R) a (K) je riešiteľný. Avšak riešenie, ktoré obhajujem ja, sa odlišuje od toho, ktoré predkladá Marvan. Smer, akým sa dá zo sporu dostať, je naznačený v Peregrinovom tvrdení A). Teda, s Peregrinom súhlasím v tom, že sa argumentácia v prospech jedného, či druhého stanoviska dostáva do slepej uličky. No nesúhlasím s tým, že by sme mali kvôli tomu túto diskusiu opustiť. Čo navrhujem ja, je tento spor rozpustiť a ukázať, že zastávať vyhranený (R) alebo (K) je neúplné a redukujúce. Obe stanoviská sú v niečom platné a v niečom nie, preto sa zdá byť vhodné ich skombinovať.

Navrhujem teda riešenie rozpustením.¹⁰ To chcem dosiahnuť tak, že sa pokúsim ukázať, v čom spočíva zdroj rozoberaného sporu. Hlavnou inšpiráciou je v tomto prípade text Pavla Labudu s názvom *Priamočiary realizmus a jeho pozícia v rámci sporu realizmu a antirealizmu*¹¹. Tu Labuda predstavuje zaujímavú myšlienku o podstate tohto sporu. Ukazuje, že realistické prístupy dávajú veľký dôraz na zdroj rozlišovania štruktúry vo svete, zatiaľ čo antirealistické zdôrazňujú proces tohto rozlišovania. Z oblasti dišpút o vedeckom realizme sa ukazuje, že ďalší z možných zdrojov sporu (R) a (K) sú rôzne diskutované argumenty všeobecne nazývané pesimistická meta indukcia (ďalej len PMI) a argument žiadnych zázrakov (ďalej len NMA).¹² Za predpokladu, že tieto

9 Porovnaj Peregrin (2014, s. 73) a Peregrin (2016, s. 127).

10 V anglosaskej literatúre sa s obľubou používa výraz „solving by dissolving“.

11 Labuda (2013).

12 Skratky PMI a NMA sú odvodené od slovných spojení používaných v anglofónnom prostredí. V prvom prípade ide o „pessimistic meta induction“ a v druhom „no miracles argument“. Pre potreby tohto textu budem dané argumenty považovať za odôvodnené, napriek tomu, že existujú viaceré texty, ktoré odôvodnenosť týchto argumentov problematizujú. K tomu viac napr. v Hoyningen-Huene (2018), alebo Forbes (2018). Taktiež je dôležité pripomenúť, že tieto argumenty sa vylučujú, teda buď platí jeden, alebo druhý. K tomu sa vyjadrím v záverečných častiach práce, kde ukazujem ako IR_K tento vylučujúci charakter neutralizuje.

zdroje identifikujem správne, riešenie sporu bude spočívať v hybridnej koncepcii, ktorá akcentuje aj zdroj aj proces rozlišovania a rovnako sa dokáže vyrovnáť s oboma uvedenými argumentami. Za takúto koncepciu považujem inštrumentálny realizmus Ladislava Kvasza (ďalej len IR_K). Napriek tomu, že Kvasz buduje IR_K hlavne ako pozíciu v otázke povahy matematiky a fyziky, dotýka sa tém, ktoré tieto dve disciplíny presahujú. Hlásim sa teda k IR_K a v tomto texte sa snažím predstaviť IR_K ako efektívnu stratégiu riešenia sporu (R) a (K).

Text rozdeľujem do troch hlavných častí. V prvej sa pokúsim rekonštruovať Marvanove stanovisko s dôrazom na body, ktoré považujem za kľúčové a následne predstavím moju kritiku R_M . V druhej časti nadviažem na kritiku a predstavím analýzu zdrojov sporu. Tretia časť potom vychádza z výsledkov prvej a druhej, kde uvádzam jednotlivé prvky IR_K ako efektívne stratégie riešiacej spor (R) a (K).

Mojím cieľom je tak dokázať, že spor má riešenie vo forme hybridného stanoviska. Čiastkovými cieľmi potom sú:

1. Dokázať, že R_M je neudržateľný.
2. Ukázať, že argumentácia v prospech vyhranených stanovísk (R) a (K) vedie do slepej uličky.
3. Ukázať, že zdroj sporu je spor o akcent a konflikt PMI a NMA.
4. Ukázať, že IR_K akcentuje aj zdroj aj proces rozlišovania a dokáže neutralizovať vylučujúci charakter PMI a NMA, teda predstavuje hybridné stanovisko rozpúšťajúce spor.

1 Marvanov realizmus

Marvan hneď na úvod poskytuje niečo, čo by sa dalo nazvať minimálna definícia filozofického realizmu. (R) predstavuje presvedčenie, že materiálny svet existuje nezávisle na nás, našich myšliach, či našich teóriách. Teda svet je, aký je, či už ľudia existujú alebo nie.¹³ Takto vymedzený (R) však dokáže pod seba zahrnúť aj taký pojem reality¹⁴, ktorý by mnoho realistov striktno odmietlo. Napr. nepoznateľná Kantova

¹³ Porovnaj Marvan (2014, s. 11).

¹⁴ Termíny „svet“ a „realita“ používam v texte ako synonymá, striedam ich čisto zo štylistických dôvodov.

vec o sebe by pod túto minimálnu definíciu (R) spadala rovnako, ako tvrdenie, že tu existuje „niečo“, čo je na nás nezávislé. Myslím však, že takáto forma (R) nie je to, o čo realitom ide.

Marvan preto chce zastávať konkrétnejšie vymedzený (R), pracovne ho môžem nazvať (R) Devittovského typu (ďalej R_D), keďže sa v jeho charakterizovaní opiera práve o slová Michaela Devitta. Takto vymedzený (R) predstavuje presvedčenie, že veci, na ktoré referujeme jazykom, ako tráva, jablko, pes, železo, existujú nezávisle na našej alebo kohokoľvek myslí. No tento typ (R) nezostáva len pri veciach bežnej skúsenosti, ale zaväzuje sa k nezávislej existencii aj takých vecí, ako sú vedou postulované entity, protóny, kvarky a zakrivený časopriestor.¹⁵ R_M teda predstavuje presvedčenie nie len o existencii nezávislej reality, ale o existencii nezávislej inherentne štruktúrovanej reality. Artefakty ľudskej tvorby sú s týmto realizmom kompatibilné napriek tomu, že ich podoba, vlastnosti a účel sú závislé na človeku, jeho myslí. Kompatibilné sú v tom, že všetky ich fyzikálne vlastnosti sú nezávislé a prislúchajú inherentnej štruktúre sveta.¹⁶

Za dôležité pri charakterizácii R_M považujem úlohu teórie pravdy. Marvan tvrdí, že R_M je hlavne téza o povahe reality, pričom špecifická teória pravdy zohráva pre (R) podružný problém. Nasleduje tak Devittov príklad a hovorí, že R_M neberie na seba nerozumné záväzky tým, že by sa prihlásil k nejakej špecifickej teórii pravdy. Vyvrátenie, či potvrdenie nejakej teórie pravdy tak nemôže R_M ohroziť. Teda, R_M sa nevystavuje problematickým, či neistým záväzkom.¹⁷

Ďalším podstatným prvkom pre R_M je prihlásenie sa k niečomu, čo Marvan nazýva jeden správny opis (ďalej len JSP¹⁸). Táto predstava v princípe vychádza z vyššie spomenutého presvedčenia, že svet je nezávisle a inherentne štruktúrovaný a práve táto štruktúra je to, čo determinuje naše vnímanie sveta. Potom, ak je to pravda, tak musí podľa Marvana existovať JSP sveta, teda jeho štruktúry. Marvanovými slovami:

---

15 Porovnaj Marvan (2014, s. 12).

16 Pozri tamže, s. 12.

17 Pozri tamže, s. 13.

18 JSP je skratkou pre české „jeden správny popis“, používam ju v rovnakej forme ako Marvan pre jednoduchšie identifikovanie pri porovnávaní textov.

„Fyzický svet nám – metaforicky řečeno – vnucuje způsob, jímž ho máme popisovat. To neznamená říkat, že správný popis „čeká tam venku“ na to, až ho odhalíme. Jazykové a jiné popisy jsou produkty, které neexistovaly dřív, než existovali lidé. Tyto popisy však svět nevytvářejí a pokud jsou správné, nepřipouštějí alternativy.“¹⁹

JSP však netreba chápať ako jednu teóriu opisujúcu všetko. Marvan pripúšťa varietu rôznych teórií, ktoré však musia byť koherentne prepojitelné.²⁰ Podobným spôsobom oddeľuje JSP od nároku celistvosti, keď hovorí, že nie je nutné chápať JSP tak, že by nám mal podať hotový, kompletný a celý opis sveta. Tvrdí:

„Příčetný realista naproti tomu bude tvrdit, že jsme vždy schopní předložit jen fragment JSP.“²¹

Posledný aspekt R_M , na ktorý chcem upozorniť, je Marvanove tvrdenie, že sme schopní dosiahnuť objektívneho pohľadu na vec. Do určitej miery táto predstava priamo vyplýva z prihlásenia sa k JSP. Veď, čo iného by malo byť JSP, ak nie objektívny pohľad na vec. Marvan to špecifikuje nasledovne:

„Lidé jsou s to dospět k pohledu na věc, který je objektivní ve smyslu postupného oprostění se od jakékoli dílčí perspektivy.“²²

Ako príklad používa vedecký opis fotosyntézy, ktorý nemá charakter jednotlivej perspektívy, ani perspektívy skupiny ľudí a nejde ani o opis zložený zo všetkých pohľadov na fotosyntézu. Zdá sa tak, že veda dokáže svet uchopiť akoby „odnikadiaľ“, dokáže predstaviť opis očistený od akejkoľvek perspektívy. No zároveň, to nie je opis z „božieho oka“, lebo

---

19 Marvan (2014, s. 117).

20 Porovnaj tamže, s. 118.

21 Tamže, s. 120.

22 Tamže, s. 124.

vedec pri opise neodkladá určité pojmové schémy ani jazyk v ktorých sa dané schémy vyjadrujú.²³

Záverom Marvanovho textu je snaha podporiť R_M dvoma nepriamymi dôkazmi. Prvý dôkaz sa snaží ukázať, že (R) je v zhode so súčasnou vedou. Hovorí:

„Realismus můžeme podpořit také tím, že ukážeme jeho hladkou slučitelnost s přesvědčením a teoriemi o světě, které se osvědčily a jsou široce přijímány ve vědecké komunitě i mimo ni.“²⁴

Toto tvrdenie v princípe podporuje ukázaním toho, ako sa vedecké teórie pretavujú do úspešných technologických vymožeností. Teda dôkazom pre podporenie (R) vo vede je to, že veci zostrojené podľa vedy naozaj fungujú. Z toho je potom možné odvodiť, že vedecké teórie „presně mapují inherentní uspořádání přírody“.²⁵

Druhý nepriamy dôkaz pre podporenie R_M je apel na „common sense“. R_M je v súlade so zdravým rozumom a z pohľadu zdravého rozumu je R_M správnou ontologickou teóriou.²⁶ Marvan si požičiava jeden špecifický princíp common sense od Thomasa Reida a hovorí, že pre realizmus je užitočné tento princíp zastávať. Tento princíp v skratke hovorí, že to, čo jednoznačne a rozlíšene vnímame, existuje a existuje to tak, ako to vnímame.²⁷ Marvan chce však tento princíp trochu modifikovať, aby viac zodpovedal súčasným vedeckým poznatkom, a preto tvrdí, že:

„Rozlišeně vnímané fyzické věci existují nezávisle na naší mysli a my se pomocí pozorování můžeme dopátrat jejich inherentních vlastností.“²⁸

---

23 Porovnaj tamže, s. 124.

24 Tamže, s. 127.

25 Tamže, s. 128.

26 Porovnaj tamže, s. 129.

27 Porovnaj tamže.

28 Tamže, s. 130.

Aby som teda zhrnul R_M do jednotnej podoby, tak na základe vyššie uvedených bodov je možné povedať, že definícia R_M má dva aspekty, jeden je svojou povahou ontologický a druhý epistemický. Ontologický aspekt predstavuje presvedčenie o nezávislej a inherentne štruktúrovanej realite, kauzálne (z vonku) pôsobiacej na nás, naše zmysly a pozorovanie. Epistemický aspekt potom predstavuje presvedčenie, že veci, ktoré pozorujeme, či poznávame skrz naše zmysly a rovnako aj pomocou našich najlepších teórií, existujú a existujú tak, ako ich poznávame/vnímame. Potom z takto definovaného R_M vyplýva, že musí existovať JSP reality. Implicitne sa tým hovorí, že existuje nám dostupný privilegovaný spôsob prístupu k realite.

2 Kritika RM

Na úvod mojej kritiky chcem formulovať nasledovnú generalizáciu ohľadom stanoviska (K):

Príčetný konštruktivista nebude popierať existenciu na ňom nezávislého čohosi, čo nejakým spôsobom externe vplýva na jeho zmysly.²⁹ Bude však tvrdiť, že za realitu to môžeme považovať až po tom, ako to nejakým spôsobom uchopíme.

Myslím si, že táto generalizácia nie je problematická a dalo by sa predpokladať, že by s ňou súhlasila väčšina zainteresovaných. Ak by niekto túto generalizáciu odmietol a stále nástoľčivo trval na tom, že svet je výlučným produktom jeho mysle, mal by nasledovať často používanú a obľúbenú radu mnohých odporcov (K), aby toto svoje presvedčenie dokázal napríklad skokom z okna svojej kancelárie na desiatom poschodí.

R_M , tak ako som ho charakterizoval v predchádzajúcej časti textu, túto generalizáciu ďaleko prekračuje a prihlasuje sa k nezávislej existencii inherentnej štruktúry sveta, ktorej súčasťou sú predmety bežnej skúsenosti, ale aj entity našich najúspešnejších vedeckých teórií. Takúto formu (R) považuje za paradigmu realistickej pozície.³⁰ V nasledujúcich kapitolách predstavím kritiku, v ktorej sa snažím ukázať, že R_M tak, ako je obhajovaný v knihe *Realismus a relativismus*, je problematický.

²⁹ Peregrin určitým spôsobom tvrdí to isté, pozri Peregrin (2014, s. 65).

³⁰ Pozri Marvan (2014, s. 12).

2.1 Nejednoznačnosť RM

Úvod knihy naznačuje, že v prípade R_M pôjde hlavne o filozofický (R), teda koncepciu, ktorá chce z hľadiska filozofie hovoriť o skutočnosti.³¹ No už v predchádzajúcej časti sa ukázalo, že R_M chce obhajovať nezávislú existenciu vedou postulovaných entít. Čím sa prihlasuje aj k vedeckému (R). Z toho potom vyplýva, že R_M pripisuje existenciu ako pozorovateľným veciam, tak aj nepozorovateľným entitám, ktoré opisujú niektoré z úspešných vedeckých teórií. Ako som to už spomínal v závere predchádzajúcej kapitoly, okrem toho, že R_M je hlavne ontologickou tézou, prihlásenie sa k JSP poukazuje na to, že rozoberaná koncepcia má aj epistemický aspekt. Argumentácia v prospech R_M uvedená v knihe sa však najviac venuje ontologickému aspektu, pričom ostatné sú len naznačené alebo predpokladané. To považujem za problematické, lebo takto široký záber R_M je vystavený protiargumentom, či už zo strany filozofie vedy, prípadne vedcov samých, teórie poznania, ontológie a pod. Preto tvrdím, že R_M je nejednoznačne vymedzený.

K tejto nejednoznačnosti prispieva aj spôsob argumentácie, ktorá je používaná pri obhajobe a špecifikácii kľúčových bodov R_M , ktoré som charakterizoval v predchádzajúcej kapitole. Najprv je predstavené veľmi silné tvrdenie, ako je napr. presvedčenie o nezávislej existencii vecí každodennej skúsenosti a entít úspešných vedeckých teórií. Vzápätí je toto tvrdenie oslabené:

„Přesněji řečeno, většina těchto předmětů a látek existuje. Člověk je tvor omylný a jak vyjevuje pohled do historie, postulování některých předmětů bylo přehmatem.“³²

Túto vetu považujem za problematickú vzhľadom na stanovisko, ktoré je v knihe zastávané. Ak má byť R_M tézou o tom, že realita je taká, ako ju vnímame a poznávame, ako to, že sa niektoré naše teórie časom ukážu ako neplatné či problematické, napriek tomu, že v dobe, keď boli aktuálne predstavovali úspešné a odôvodnené presvedčenie? Čo bude

³¹ Pozri tamže, s. 11.

³² Tamže, s. 12.

arbitrom, ktorý jednoznačne rozhodne, čo naozaj skutočne existuje a čo je len chybný či nedostatočný predpoklad? Ak ním má byť čas, a teda historický vývoj, tak napríklad geocentrizmus či presvedčenie o plochosti Zeme poukazujú na nestálosť našich teórií.

Históriu a čas nemáme dostupnú v celku, aby sme dokázali s istotou rozhodnúť o platnosti našich teórií. Metaforicky povedané³³, R_M sa tak môže ocitnúť v situácii podobnej piesku v presýpacích hodinách. Piesok v hornej časti predstavuje všetky tie teórie, vety, opisy a veci o ktorých je R_M presvedčený, že nám verne prinášajú nezávislý svet. Dolná časť hodín predstavuje tie teórie, názory, obrazy a veci, ktoré sa časom ukázali, ako problematické či ťažko udržateľné. Môže sa nateraz zdať, že v hornej časti je dostatočné množstvo piesku na to, aby sa R_M udržal a tých pár zrníčok, čo prepadlo, mu chýbať nebude. No s pribúdajúcim časom sa môže ocitnúť v situácii, kedy hore nezostane nič.³⁴

Zdá sa, že Marvan si túto možnosť zmeny uvedomuje a tvrdí, že ontológie jednotlivých teórií sa časom menia, a preto treba predstavu jednej nadčasovej ontológie³⁵ opustiť. R_M tak má určitým spôsobom provízornu povahu.³⁶ Táto provízornosť je však v napätí so základnou požiadavkou R_M , a to, byť viac, ako len triviálnym tvrdením o tom, že existuje „niečo“, čo je na nás nezávislé. Obávam sa, že ak máme brať R_M vážne, teda v podobe, ako ho Marvan špecifikuje, ako tézu o povahe reality, tak snahou R_M je práve určitý typ nadčasovej ontológie obhajovať. To sa ukazuje v tomto Marvanovom tvrdení:

„Je potom pravda, že realizmus jako jakousi abstraktní
možnost připouští i to, že svět, jak je sám o sebe, leží zcela
mimo dosah našich pojmových schémat a i těch nejlepších

33 Táto metafora je z časti analogická PMI, ktoré chcem rozoberať v ďalšej časti textu.

34 Obávam sa, že nikto si nemôže byť úplne istý, či naše súčasné presvedčenia prežijú napr. tri tisíc rokov. Za predpokladu, že sa nám nejakým zázrakom nepodarí samých seba zničiť, nedokážeme si ani len predstaviť akými teóriami a presvedčeniami budú naši potomkovia o tisíce rokov disponovať. Napriek tomu, že ide o metaforu a špekuláciu, domnievam sa, že naša súčasná civilizácia môže v očiach kultúry roku päťtisíc (v prípade vyššie spomenutého predpokladu o sebazničení) vyzeráť analogicky kultúre afrických kmeňov v porovnaní so súčasnosťou.

35 V tomto kontexte je treba nadčasovú ontológiu chápať, ako ontológiu, ktorá sa podstatným spôsobom nezmení, či nepreukáže ako neplatná, ani s pribúdajúcim časom, ani s pribúdajúcimi poznatkami.

36 Pozri Marvan (2014, s. 21).

vědeckých teorií. Realista však nemá důvod se k této tezi upínat, pokud nemá k tak přísné skepsi pádné důvody. Např. já jsem ve své knize obhajoval verzi devittovského externího realismu, podle které se svět skládá právě z těch druhů předmětů, které (a) běžné pokládáme za jsoucí, nebo které (b) postulují nejlepší vědecké teorie (jež překonaly fázi pouze slibných hypotéz).“³⁷

Tu sa znova ukazuje problematický spôsob argumentácie, ktorý som spomenul v úvode tejto kapitoly. Teda najskôr silné tvrdenie, že R_M má provizórny charakter a pripúšťa omyl vo vedeckých alebo každodenných presvedčeniach, no v princípe realista nemá dôvod k tak silnej skepse, takže táto provizórnosť je len okrajová záležitosť. Ďalšia vec je, že si neviem dostatočne dobre predstaviť, čo iné by malo motivovať R_M ku prijatiu skeptickej formy (R) uvedenej v prvej časti citátu, ak nie nemožnosť nadčasovej ontológie. Alebo povedané obrátene, predpoklad možnosti nadčasovej ontológie považujem za dôvod prečo je R_M presvedčený, že predmety každodennej skúsenosti a entity našich najlepších vedeckých teórií prináležia inherentnej štruktúre reality. Toto moje tvrdenie vychádza z toho, že z argumentácie v prospech R_M nie je úplne jasné aké očakávania máme od (R) vlastne mať. Marvan formuluje R_M ako tézu, ktorá jednoznačne prekračuje presvedčenie, že tu je „niečo“, čo nejakým spôsobom existuje nezávisle. To ukazuje na silnú verziu R_M , kde práve nadčasová ontológia bude mať svoje platné miesto. No poukaz na to, že R_M ma provizórnu povahu skôr naznačuje slabú verziu. V takom prípade je však R_M do určitej miery relativizujúci a je skôr podobný stanoviskám autorov, ktorých sa Marvan snaží kritizovať.

Ďalší problém s touto nejednoznačnosťou je, že v prípade silnej verzie je R_M nielen (R) filozofickým ale aj (R) vedeckým. Ak chce R_M zastávať existenciu entít najlepších vedeckých teórií, je viac menej odkázaný na to, ako sa bude veda vyvíjať. Tu hrozí, že raz bude zastávať existenciu jednej veci, inokedy zas druhej. Za predpokladu, že rozumiem správne ambícii, s ktorou je R_M formulovaný, chce jednoznačne zastávať existenciu konkrétnych entít prináležiacich konkrétnej inherentnej

³⁷ Marvan (2015, s. 98).

štruktúre skutočnosti. No túto ambíciu považujem za prisilnú vzhľadom na to, že veda nám neprináša finálne odpovede a jej výskum ešte nedospel do finálnej podoby.³⁸ V prípade slabšej verzie môže dôjsť k tomu, že R_M bude silnou tézou len o existencii každodenných entít a nešpecifikovanej inherentnej štruktúry reality. No takáto verzia nielenže nenapĺňa vyššie spomenutú ambíciu, ale je aj filozoficky triviálna. Ďalší problém nejednoznačnosti R_M považujem za ešte závažnejší, preto mu venujem nasledujúcu kapitolu.

2.2 RM a teória pravdy

Ako som spomínal v úvode, Marvan pri špecifikovaní R_M vychádza z realizmu M. Devitta. Pre tento typ (R) je podľa Marvana podstatné to, že neberie na seba nerozumné záväzky. Jedným z takýchto záväzkov je napr. korešpondenčná teória pravdy (ďalej KTP).³⁹ Teda naším teóriám, aby boli pravdivé a platné, presne zodpovedajú tie časti skutočnosti, o ktorých rozprávajú. Marvan však tvrdí, že pre realistov nie je potrebné sa ku KTP prihlasovať, podľa neho to nie je logickým dôsledkom ich postoja.⁴⁰ Tvrdí:

„Problém správnej teorie pravdy je z hľadiska hajitelnosti realizmu celkom podružný. Realismus je teze o nezávislé existenci vnější reality. Teorie pravdy odpovídá na speciálnější otázku ohledně vztahu dvojí části reality: lidských jazykových projevu a toho, čeho se tyto projevy týkají. Teprve předpokládáme-li objektivně existující svět a člověka jako

---

38 K tomuto tvrdeniu je možné pripojiť jednu pozoruhodnú anekdotu zo začiatkov kariéry známeho fyzika M. Plancka, ktorá naznačuje, že zastávať takto silné presvedčenia sa môže nakoniec ukázať ako predčasné. Planck sa na začiatku svojho štúdia fyziky na univerzite spýtal svojho profesora P. von Jollyho na jeho názor na túto oblasť vedy. Jolly zhrnul fyziku ako vysoko rozvinutú a skoro dospelú disciplínu, ktorá čoskoro dosiahne svoj vrchol, ako to spravila geometria pred cca dvesto rokmi a nezostane toho veľa, čo by ešte stálo za skúmanie. Tento Jollyho názor nebol nijak výnimočný, vystihoval vtedajšie všeobecné naladenie v určitých kruhoch fyziky. Paradoxne bol to práve Planck a rôzne komentáre k jeho práci od Jollyho, ktoré prispeli k rozvoju a explózii nového odvetvia fyziky, ako sú rôzne variácie relativity či kvantová mechanika. K tomu viacej Wells 2016, s. 61–63.

39 Porovnaj Marvan (2014, s. 13).

40 Porovnaj tamže, s. 13.

jeho nepatrnou součástí, můžeme začít budovat teorii pravdy. A pokud se ukáže, že korespondenční teorii nelze rozumně vypracovat, nepřinese to přímé ohrožení realismu. Realista se může obrátit k jinému typu teorie pravdy. V této knize se proto nebudu zabývat tím, jakou konkrétní teorii pravdy by měl realista hájit.“⁴¹

Mojou úlohou nie je skúmať, či pre (R) vo všeobecnosti, alebo pre Devittov realizmus je KTP logickým dôsledkom zastávaného postoja. Chcem však ukázať, že argumentácia v prospech R_M , ktorú Marvan predkladá, implicitne stojí na platnosti KTP.

Už uvedený citát považujem za problematický. Akým spôsobom sa môže predpoklad stať základom, na ktorom je možné budovať špecifickú teóriu pravdy? Nie je to skôr tak, že predpoklad je treba najprv podložiť argumentáciou, aby mohol následne fungovať ako odôvodnené tvrdenie, z ktorého budeme budovať ďalšie špecifikácie daného konceptu? Predpoklad sám o sebe neobstojí a zostáva len predpokladom. Ak by aj vyššie spomenutý citát platil, spôsob akým sa vedie argumentácia proti relativizujúcim stanoviskám a v prospech R_M sa príliš často odvoláva práve na korešpondenciu presvedčení so svetom. To sa ukazuje na viacerých miestach, z ktorých vyberám niektoré ako príklad.

V kapitole rozoberajúcej Quina hovorí Marvan o tom, ako naše pojmové aparáty klasifikujú veci a vyznačujú im hranice. Smer tejto klasifikácie je jednoznačný, nejde o náš produkt, ale o inherentnú vlastnosť skutočnosti. A podľa čoho zistíme, že je klasifikácia správna? Odpoveď je jasná: „... samozrejme je treba dodať: pokud klasifikujeme správně; ne každá klasifikace odráží uspořádání přírody.“⁴² Správnosť klasifikácie zaručuje to, že odráža skutočnosť.

V kapitole rozoberajúcej Davidsona, Marvan porovnáva davidsonovský umiernený (R) s klasickým (R). V prvom prípade platí, všetky klasifikácie reality, ku ktorým dospejeme na základe podobnosti, sú rovnako akceptovateľné. Zatiaľ čo v prípade klasického (R), niektoré klasifikácie

---

41 Tamže, s. 13.

42 Tamže, s. 30.

viac zodpovedajú „kľbom“ reality než iné.⁴³ Čo je inak povedané: správnosť našich presvedčení zaručuje ich korešpondencia so skutočnosťou.

V odpovedi na Peregrinovu kritiku prináša podobné odôvodnenie svojho presvedčenia, keď sa snaží ukázať rozhodujúci prvok, na základe ktorého je možné vysvetliť, prečo niektoré naše teórie sú funkčnejšie než iné. Tvrdí: „Tyto teorie fungují, protože odrážejí na nás nezávislou strukturu reality.“⁴⁴ Čo je zas a znova variácia na už spomenuté: správnosť zaručuje korešpondencia so svetom. V závere toho istého textu hovorí o tom, že v prípade, že chceme hovoriť o nejakom tvarovaní, tak treba smer tohto tvarovania otočiť a tvrdiť: „svět tvaruje člověka, včetně jeho poznávacích nástrojů, k nimž patří pojmy.“⁴⁵ Z uvedeného sa zdá, že v prípade nášho jazyka, teórií a poznávania nemáme na výber, a ak sa nechceme mýliť musíme svet zrkadliť.

Tu sa znova ukazuje už spomenutá tendencia analyzovanej argumentácie, kde sa najskôr predstaví nejaký silný argument a potom sa v zapätí oslabí, či dokonca až poprie. R_M nepotrebuje KTP, ale v podstate vždy, keď je potrebné odôvodniť v čom spočíva správnosť či platnosť teórií, tak sa bez KTP nezaobíde. Navyše, KTP určitým spôsobom implicitne požaduje aj nadčasovú ontológiu, lebo ak majú byť naše teórie platné a správne, tak jednoducho musia realitu zrkadliť, a teda postihovať jedinú správnu a platnú ontológiu. R_M teda na jednej strane nepotrebuje KTP a opúšťa nadčasovú ontológiu, ale ak chceme vysvetliť prečo sú niektoré naše teórie funkčné a správne, tak sa bez KTP nezaobídeme a nadčasová ontológia je potom vlastne už len výsledok správnych a platných teórií. S uvedeným sa tak spája ďalšia vec, ak naše teórie zrkadlia realitu, tak sme schopní dospieť k jednému správne mu opisu skutočnosti.

2.3 Jeden správny opis

Marvan v závere svojej knihy vysvetľuje, čo považuje za jeden správny opis JSP, pritom tvrdí, že realista v jeho poňatí sa k takejto predstave bude hlásiť.⁴⁶ Sčasti som JSP charakterizoval už v prvej kapitole. Ide o koncept

43 Porovnaj tamže, s. 55.

44 Marvan (2015, s. 97).

45 Tamže, s. 102.

46 Pozri Marvan (2014, s. 117).

stojaci na presvedčení o existencii externej inherentne štruktúrovanej reality, ktorá determinuje naše poznávanie. Takto charakterizovaná realita logicky vylučuje, aby sme ju opisovali inak než jedným spôsobom. Alebo inak povedané, samotná štruktúra reality vopred diskvalifikuje všetky opisy, ktoré jej nezodpovedajú. Marvanovými slovami: „Tyto popisy však svět nevytvářejí a pokud jsou správné, nepřipouštějí alternativy.“⁴⁷

JSP ako koncept, ku ktorému sa R_M hlási, považujem z viacerých hľadísk za problematický. Viacero Marvanových tvrdení, ktoré som doposiaľ uviedol⁴⁸, explicitne vyjadrujú myšlienku, že štruktúra sveta determinuje naše poznávanie a presvedčenia, teórie, koncepcie, ktoré v tomto poznávaní dostávame, sú pravdivé a platné jedine vtedy, ak s týmto svetom korešpondujú. JSP je potom len ďalšie vyjadrenie pre pravdivé, korešpondujúce, teórie či opisy. Teda to, že sme dosiahli JSP sa overuje jednoznačnou korešpondenciou našich opisov so skutočnosťou. Ak je však JSP možný, tak je možné dosiahnuť aj súhrnnú náuku o tom, čo skutočne existuje. Inak povedané môžeme dosiahnuť to, čo som pri výklade R_M nazval nadčasová ontológia. Tu však nastáva prvý problém. Ak má R_M provizórny charakter, ak nechce dosiahnuť nadčasovú ontológiu a neplatnosť KTP ho nemôže principiálne ohroziť, tak JSP nie je s R_M v súlade. Nezaviazať sa k nadčasovej ontológii a ku KTP, no považovať JSP za princíp, ku ktorému by sa mal hlásiť realista považujem za nekonzistentné. Bez nadčasovej ontológie chýba arbiter rozhodujúci o tom, že ide o „jeden“ opis a bez KTP chýba arbiter pre to, aby šlo o „správny“ opis. Tu môže padnúť námietka, že JSP začína slovom jeden a nie jediný, potom je moja kritika založená na neoprávnene silnom očakávaní od JSP. Avšak k takto silnému chápaniu JSP ma vedie práve spôsob akým je JSP charakterizovaný, ako opis, ktorý, ak je správny, tak nepripúšťa alternatívy.

JSP je tak predstavený ako silný koncept, no ako som to ukazoval na viacerých miestach, spôsob argumentácie v prospech R_M silné tvrdenia postupne oslabuje. Marvan pripúšťa mnohosť rôznych správnych opisov, ktoré si zdá sa nekonkurujú. Jednoducho ide o opisy rôznych

---

47 Tamže.

48 Pozri tamže, s. 30, s. 117, s. 128, s. 130.

aspektov tej istej veci. Ak sa však niektoré opisy vylučujú, je potrebné sa ich vzdať a vyhlásiť za neplatné. Alebo ich zlúčiť do vyššej teórie, schopnej ich zjednotiť.⁴⁹ Doposiaľ v tejto myšlienke problém nevzniká. Na makroskopickej úrovni máme bežne skúsenosť s tým, že jednej veci zodpovedá viacero správnych opisov. Ťažkosti však nastávajú, ak sa presunieme do zložitejších častí vedy. Tu už nie je možné jednoznačne zlúčiť napr. klasickú fyziku s kvantovou mechanikou. Do hry tu prichádza relativizujúca otázka: vzhľadom na aký objekt, či vzhľadom na akú situáciu platí prvé alebo druhé? Napríklad vo fyzike sa vyskytujú opisy, ktoré si zdanlivo odporujú ako je napr. nemožnosť naraz zmerať rýchlosť a polohu „objektov“ typu elektrón na úrovni subatomárnej fyziky a možnosť súčasne merať polohu a rýchlosť makroskopických objektov typu kameň na úrovni klasickej fyziky. Zaujímavé na tomto príklade je to, že objekty podliehajúce druhému opisu sa podľa všetkého skladajú z „objektov“ podliehajúcim prvému opisu. Je možné pripustiť, že tieto moje príklady by spadali pod varietu zlučiteľných správnych opisov. No príklad, ktorý používa Marvan, považujem za mierne problematický.

Pre ilustráciu možnosti viacerých správnych opisov používa rôznosť jednotiek pre vyjadrenie dĺžky či teploty.⁵⁰ Je možné spýtať sa, čomu v realite zodpovedá napr. to, keď poviem, že vonku je 15 stupňov? Ak by som mal brať R_M úplne doslovne, tak v tejto vete vyjadrujem to, že vo svete je niečo, čo pociťujeme ako teplotu a je toho 15. S tým, že by existovalo niečo, čo vnímame ako teplo a chlad nie je problém, ale čo vyjadruje tá číslovka? Naozaj je vo svete niečoho 15 a je tam toho toľko aj keby som neexistoval? A to, čoho je tam 15, determinuje to, že to môžem vôbec povedať? Myslím si, že v tomto prípade Marvan nepoužil správny príklad, lebo ako v prípade teploty, tak v prípade dĺžky sa priamo ukazuje, akým spôsobom vkladáme do sveta štruktúru. Celziova stupnica predstavuje vcelku arbitrárne zvolené stupne reprezentujúce zdvih tepelného média, uzatvoreného v sklenenej trubici, po stupnici s ľuďmi zvolenou škálou. Nulový bod je zvolený na stav, v ktorom sa voda vyskytuje vo všetkých troch štádiách (tepelné, plynné a kvapalné). Tým nechcem povedať, že by teplota neexistovala, existuje, avšak to, ako

49 Porovnaj tamže, s. 118.

50 Pozri tamže, s. 117.

ju opíšeme, sa bude meniť vzhľadom na to, aký rámec zvolíme (pohyb elementárnych častíc, výsledok trenia, škála zvolená podľa bodu, kedy ustáva pohyb častíc a pod.)

V prípade dĺžky je to ešte zjavnejšie, dĺžku môžeme merať napr. v stopách určených podľa dĺžky chodila Anglického kráľa, alebo si môžem zaumieniť merať dĺžku pomocou veľmi nepraktickej fluidnej jednotky; tykadiel slimáka domáceho. Táto jednotka bude škálou od plných tykadiel po skryté tykadlá. Potom môžem povedať, že dĺžka klávesnice, na ktorej práve píšem, je 45 pst (plných slimačích tykadiel), čomu v realite bude zodpovedať číslovka 45? Čoho je tam 45, bolo by tam 45 pst aj keby som neexistoval? Tvrdenie, že moja klávesnica má 45 pst by som dokonca mohol overiť tým, že by som zobral slimáka, počkal kým by sa jeho tykadlá plne narovnali a odmeral, či je tomu skutočne tak. Popísal som tým dokonca realitu a táto realita môjmu opisu zodpovedá. Nemyslím si však, že to podstatným spôsobom dokazuje JSP, ako súhrn variety viacerých opisov.

Tým sa znova vraciam k tomu, ako chápať slovo „jeden“ v JSP, a zdá sa, že ho netreba chápať doslovne. Marvan pripúšťa, že by sme mohli opisy zoradiť do tried, prípadne ich kategorizovať na základe presnosti.⁵¹ To by mohla byť schodná cesta. Je predsa jasné, že bežný opis nášho každodenného života je menej presný ako ten vedecký, ale, ktorý bude správny, keď si budú protirečiť prípadne budú rovnakú skutočnosť opisovať diametrálne odlišne? Keď teraz sedím a píšem tento text, som podľa všetkých mne dostupných evidencií v pokoji a okrem pohybu mojich prstov po klávesnici, či zdvíhajúceho sa hrudníku pri nádychoch, nevykonávam žiaden ďalší pohyb. Avšak z hľadiska našej hviezdnej sústavy sa spolu so Zemou hýbem závratnou rýchlosťou, niekoľko tisíc kilometrov za hodinu, okolo slnka. Je prirodzené, že ďalšou deskripciou je možné oba vyššie uvedené opisy dať do súvisu. Predstavme si však, že zhodou okolností ešte nemáme nástroje na meranie rýchlostí astronomických telies, prípadne sme sa ešte nedostali do bodu, kedy by sme opustili geocentrickú predstavu. Čo by predstavovalo JSP v takomto prípade? A ešte podstatnejšia otázka, na základe čoho si môžeme byť istí, že naše súčasné a najlepšie teórie,

⁵¹ Pozri tamže, s. 120.

ktorým by Marvan pripísal podobu JSP, nie sú v rovnakej situácii v akej bol geocentrizmus?

Zdá sa, že si Marvan túto možnosť uvedomuje. Preto ďalej oslabuje JSP a tvrdí, že absolútnosť JSP nie je potrebná a dokonca priznáva, že takto chápaný JSP je ľudom nedosiahnuteľný ideál.⁵² Priamo hovorí: „Příčetný realista naproti tomu bude tvrdit, že jsme vždy schopni předložit jen fragment JSP.“⁵³ Obávam sa, že pri takto oslabenom JSP vlastne už z neho nič podstatné nezostáva. Nie je tak úplne jeden, dokonca nie je ani tak úplne správny, a jediné, čo nám zostáva, je opis. Ak mám len fragment nejakého celku, nakoľko môžem z tohto fragmentu usudzovať na celok alebo na jeho správnosť? Ak mám len jedného svedka nejakej udalosti, nakoľko mám prijať jeho opis ako správny, ak je to ešte k tomu svedok, ktorý tú udalosť videl dajme tomu iba od polovice? V takejto podobe je koncept JSP triviálny a okrem toho, že funguje ako akýsi ideál, tak jeho prijatie či odmietnutie bude mať identický dôsledok, vždy dosiahneme iba fragment opisu.

JSP je tak problematický z viacerých hľadísk. Prisilným chápaním slova „jeden“ sa zaväzujeme ku trvalej platnosti špecifického opisu, ktorý však vývojom vedy môže svoju platnosť stratiť. Tým sa aj vystavujeme riziku neschopnosti opodstatniť súčasnú platnosť odporujúcich si platných opisov. V prípade slabého chápania ide vlastne o JSP v rámci jednej pojmovej schémy. No pojmové schémy sa môžu meniť a jedna môže byť nahradená druhou, ktorá tú predchádzajúcu ukáže, ako úplne pomýlenú. Prečo potom vlastne hovorí o JSP, keď máme iba opisy viazané na pojmové schémy? Takto oslabený JSP je však v napätí s Marvanovou kritikou konštruktivistického stanoviska, lebo práve (K) bude zdôrazňovať platnosť opisov vzhľadom na štruktúru konštituovaných v rôznych pojmových sieťach. Viaceré tvrdenia v prospech R_M však poukazujú skôr na silnejšie chápanie JSP, s čím sa spája aj špecifický pojem objektívnosti, ktorý Marvan rozoberá na posledných stránkach knihy.

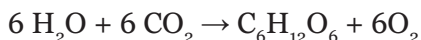
⁵² Pozri tamže.

⁵³ Tamže.

2.3.1 Pohľad bez perspektívy

Marvan pod objektívnym pohľadom nechápe ani pohľad božieho oka, ani pohľad zo všetkých perspektív, ale pohľad zbavený všetkých čiastočných perspektív.⁵⁴ Takýto pohľad pripisuje modernej vede. Ako príklad používa fotosyntézu.⁵⁵

Jednoduchý chemický vzorec fotosyntézy vyzerá asi takto:

Na prvý pohľad sa môže zdať, že ide o objektívny zápis, no treba si uvedomiť, že tento zápis je charakteristický pre chémiu. Jednotlivé symboly sú výsledkom špecifickej dohody ľudí, ktorí disciplínu chémie spoločne vytvorili. Biológia by pristúpila k opisu fotosyntézy z hľadiska funkcie chloroplastov a chlorofylu, ako organely rastlinnej bunky, ktorá zodpovedá za premenu anorganických látok, za pomoci slnečného žiarenia, na organické látky. Fyzikálna chémia by sa skôr pozerala na to, ako sa menia väzby medzi jednotlivými prvkami a ako preskakujú elektróny z orbitálov jedného atómu na druhý, atď. Nakoľko sú tieto deskripcie objektívne nedokážem posúdiť, avšak tvrdiť, že ide o opisy bez perspektívy je problematické. Veda nie je niečo, čo tu existuje nezávisle na nás, je to prax ľudí, opisujúcich rôzne situácie a javy, pomocou ľuďmi vytvorených nástrojov. Tieto nástroje sú vytvorené na to, aby našim holým zmyslom nedostupné veci sprostredkovali v nám zrozumiteľnej podobe. Tým však tvoria špecifické pohľady, ktoré na jednej strane odhaľujú predtým nepoznané javy, no na strane druhej iné zahaľujú. Chemický opis preferuje jednu časť javu, zatiaľ čo skúmanie subatomárnej fyziky sa pozerá na hlbšie štruktúry, vynechávajúc pritom makroskopické vlastnosti.

Potom hypotézy, ktoré sa preukázali ako úspešné môžeme považovať za opisujúce skutočnosť, avšak nejde o absolútne platné opisy bez perspektívy. Vždy ide o opis z perspektívy nejakej teórie, nejakého technického inštrumentária a nejakej hladiny presnosti. Veda neprináša

⁵⁴ Porovnaj tamže, s. 120–124.

⁵⁵ Porovnaj tamže, s. 124.

jednoznačnú pravdu, ale aproximácie.⁵⁶ Potom, ak Marvan tvrdí, že chce obhajovať verziu (R), ktorý sa bude zaväzovať ku existencii „... tých druhů predmětů, které (b) postulují nejlepší vědecké teorie (jež překonaly fázi pouze slibných hypotéz)“⁵⁷, tak naše najlepšie vedecké teórie sú sľubnými hypotézami. To, že sú niektoré natoľko úspešné, že na základe nich dokážeme posielat ľudí na mesiac, či modifikovať genetickú výbavu živočíchov, nie je argumentom v prospech ich objektívnosti v zmysle pohľadu bez perspektívy. Nie je vylúčené, že aj takto úspešné teórie nebudú prekonané inými.

Na základe uvedeného považujem nasledujúce tvrdenie za problematické. Marvan uvádza:

„Williams se zamýšlí nad tím, jak se za pomoci našich idiosynkratických pojmových a vnímacích aparátů dokážeme dobrat k popisu reality, který je na našich idiosynkratických schopnostech nezávislý. Takový popis objektivně reprezentuje poměry ve světě a na jeho detailech bychom se v principu mohli shodnout i s bytostmi, které by nesdílely naše poznávací zvláštnosti.“⁵⁸

Problém vidím v tom, že zhoda vždy nastáva medzi nami a ako som už spomínal vyššie, naša veda je do značnej miery závislá na nás. Nevieť si dostatočne dobre predstaviť, ako by sme bytosti, ktorá nezdieľa naše poznávacie zvláštnosti vysvetľovali napríklad vyššie uvedenú rovnicu fotosyntézy. Ak by táto bytosť dajme tomu nedokázala vnímať nič, čo presahuje úroveň subatomárnej „veľkosti“⁵⁹, neboli by sme jej schopní

---

56 Samozrejme je možné povedať, že mnohé z toho, čo veda prináša je skutočnosti natoľko blízke, že pre potreby vysvetľovania zákonitosti reality by bolo nanajvýš problematické hovoriť o aproximáciách. No z hľadiska cieľu textu a konceptu, ktorý chcem obhajovať je táto myšlienka dôležitá. To sa ukazuje v záverečných častiach textu pri opise sprostredkovaného poznania a rozlišovacej schopnosti inštrumentov.

57 Marvan (2015, s. 98).

58 Marvan (2014, s. 124).

59 Tu by mohol niekto namietať, že som zámerne použil absurdnú predstavu bytosti, ktorá vníma iba subatomárny svet. Avšak, keď si uvedomíme, ako obmedzené je naše vnímanie, nepríde mi táto predstava až tak absurdná. Ako príklad je možné použiť rozdiel nášho vnímania a vnímania živočíchov žijúcich pri morskom dne. Tu by zas mohla padnúť námietka, že naše vnímanie je ďaleko dokonalejšie. V takom prípade by stačilo poukázať na to, že napríklad taký pes alebo

vysvetliť ani to, čo my chápeme ako uhlík, vodík či kyslík. Preto by som uvedený citát poopravil a povedal, že vedecký opis reprezentuje pomery vo svete iba natoľko, že by sme sa o jeho detailoch mohli zhodnúť nanajvýš s bytosťami, ktoré by nám boli veľmi podobné, alebo ktoré by disponovali poznávacími zvláštnosťami veľmi podobnými tým našim.

Marvanova posledná veta pred epilógom zohľadňuje typ kritiky, ktorú som sa tu snažil predstaviť. Tvrdí:

„Jsme s to dosáhnout jen částečného zmapování nezávislé skutečnosti pomocí našich metod, pojmových schémat a teorií. Je to však skutečné mapování – mapování toho jediného světa, který existuje.“⁶⁰

S druhou časťou tohto tvrdenia nemám veľký problém. Kto by chcel tvrdiť, že svet naozaj v našich teóriách tvoríme, musel by byť schopný presvedčivo ukázať, ako by to bolo možné. Avšak už použitím slova „mapovať“, sa ukazuje, že určitým spôsobom tvoríme štruktúru, skrz ktorú si svet akosi sprostredkovávame. Mapa nepredstavuje foto-realistické zachytenie predlohy. Mapa zohľadňuje vždy určitý aspekt a napriek tomu, že ide o mapovanie niečoho skutočného, táto mapa je tvorená pre nás, nami a nám zrozumiteľným spôsobom.

Tým sa však ukazuje, že jadro problému môže byť v tom, ako vlastne chápať pojem objektivity. Ak je moja kritika platná, tak pohľad bez perspektívy je viac menej nemožný. Ak však nie je možný ani pohľad božieho oka, ani pohľad z každej možnej perspektívy, čo potom bude náplňou tohto pojmu? Myslím si, že pojem objektivity je možné dosiahnuť tak, že si uvedomíme povahu vedeckej praxe. Veda prináša teórie, ktorých platnosť sa overuje falzifikáciou. Stanovená hypotéza sa overuje viacerými tímami na viacerých pracoviskách, a ak k rovnakým záverom dospejú všetci zúčastnení, je možné hovoriť o zhode. Teda pojem objektivity je možné dosiahnuť odvodením od intersubjektívnej zhody vedenej presnou vedeckou metodológiou.

---

prasa má násobne citlivejší čuch než my a pod. Predstava, že je naše vnímanie natoľko dokonalé, že by bolo schopné uchopiť svet taký, ako je, mi príde ďaleko absurdnejšia než je bytosť, ktorú som použil ako príklad.

60 Marvan (2014, s. 125).

2.4 Realizmus, veda a „common sense“

Argumentácia v prospech R_M je v závere knihy podporená pomocou dvoch tvrdení.⁶¹ Prvým z nich je presvedčenie, že moderná veda je zlučiteľná s realistickým stanoviskom. Tento prístup sa už ukázal v predchádzajúcej podkapitole. Peregrin však túto myšlienku problematizuje. Hovorí, že ak by sme mali plne a doslova brať to, čo tvrdí veda, tak všetko, čo existuje je výsledok chvenia super strún, ktoré nijako nedokážeme pozorovať.⁶² Z toho však vyplýva, že čokoľvek, čo považujeme za svet, je v skutočnosti až dodatočným výsledkom interakcie nášho vnímania s nami zachytených (či už pozorovateľných alebo nepozorovateľných) entít. Ak potom nechceme skončiť pri tom, že svet, taký aký skutočne je, je nám v celku nedostupný, musíme pripustiť, že do značnej miery dávame svetu nám známu podobu.⁶³ To však neznamená, že ho tvoríme ex nihilo, na základe našej ľubovôle, tvrdí sa tým to, že naše poznávanie nie je čisté a dokonalé zrkadlo. Metaforicky povedané, ide skôr o rybársku sieť s určitou veľkosťou ôk, ktoré niektorým rybám dovoľia prepadnúť a niektorým nie. Avšak na základe toho, že pomocou tejto siete chytáme iba „veľké ryby“, nemôžeme povedať, že v mori sú iba tieto ryby.

K tomu, čo hovorí Peregrin, je možné pripojiť aj slová jedného z najznámejších súčasných vedcov a popularizátorov vedy S. Hawkinga. Vo svojej knihe *Veľký plán*, napísanej spolu s L. Mlodinowom hovoria jednu pozoruhodnú vec. Filozofiu ako disciplínu schopnú zodpovedať otázky pýtajúce sa na povahu sveta považujú za mŕtvu.⁶⁴ Na jej miesto podľa nich nastupuje moderná veda vo forme modernej fyziky.⁶⁵ Do určitej miery by táto myšlienka podporovala Marvanove presvedčenie o hladkom prepojení vedy s R_M . Avšak na rozdiel od Marvana, ktorý chce hájiť nezávislú existenciu aj takých vecí, ako sú predmety každodennej

61 Pozri tamže, s. 127.

62 Pozri Peregrin (2014, s. 72).

63 Porovnaj tamže.

64 K tejto myšlienke sa vyjadril Róbert Maco vo svojom článku *Filozofia je mŕtva. Nech žije fyzika!* (2018). V texte ukazuje, že koncept modelovo závislého realizmu sa napriek snahe autorov neoslobodzuje zo sporu realizmu a anti-realizmu vo filozofii vedy. Na rovnakú knihu napísal recenziu Peter Zamarovský (2013) a vo svojej správe s názvom *Je filozofie „mŕtvá“?* (2011) Jaroslav Peregrin stručne zhrnul rôzne reakcie na Hawkingove myšlienky.

65 Pozri Hawking (2011, s. 13).

skúsenosti, Hawking poukazuje na to, že veda túto skúsenosť ďalekosiahlo prekračuje a ukazuje obraz v rozpore s touto skúsenosťou.⁶⁶ Veda podľa Hawkinga síce operuje s určitou podobou realizmu, no nakoľko je tento realizmus zlučiteľný s R_M , je otázne.

Hawking hovorí o tzv. modelovo závislom realizme. Teda to, čo v nejakej teórii budeme pokladať za „skutočné“, bude závisieť na stanovenom modeli.⁶⁷ A samotný model sa stanovuje skrz rôzne teórie a experimenty. Ak tento model bude zodpovedať všetkým doterajším pokusom a výsledkom pokusov, môžeme dočasne veci týmto modelom stanovené považovať za reálne existujúce.⁶⁸ R_M chce byť obhajobou nezávislej existencie inherentne štruktúrovanej reality, zatiaľ čo modelovo závislý (R) hovorí o pripisovaní reálnosti na základe funkčnosti modelu. Teda to, čo tento typ (R) bude chápať ako reálne, bude závisieť na funkčnosti modelu a nie na priamej korešpondencii so svetom.

Ďalší argument v prospech kladného vzťahu R_M a vedy je predstava, že vedy fungujú v akejsi koherencii. Teda pre podporu pravdivosti nejakej teórie hrá fakt, že si jednotlivé disciplíny v rámci zásadných črt tejto teórie neodporujú, alebo si jednotlivé teórie daných disciplín neodporujú.⁶⁹ V tom nevidím žiaden problém, avšak takáto predstava má pre R_M jeden problém. Peregrin ho vyjadruje úplne presne:

„Já s tím problém nemám, ale nechápu, jak by takový argument mohl přijmout Marvan. Realista jako on, zdá se mi, může brát fakt, že je teorie ve shodě s jinými přijímanými teoriemi, za důvod pro přijetí této teorie jedině tehdy, když bude vědět, že ony jiné teorie postihují věci tak, jak skutečně, nezávisle na nich, jsou. Spočívá-li totiž podle realisty správnost teorie v tom, že postihuje věci tak, jak skutečně, nezávisle na ní, jsou, pak prostá koherence s jinými teoriemi ve prospěch její správnosti nehovoří.“⁷⁰

---

66 Porovnaj tamže, s. 15.

67 Porovnaj tamže.

68 Tamže, s. 15.

69 Porovnaj Marvan (2015, s. 102).

70 Peregrin (2016, s. 122).

Ani modelovo závislý realizmus netvrdí, že niektorá z teórií musí korešpondovať priamo so skutočnosťou, hovorí len to, či vyvracia, podporuje, alebo len neodporuje stanovenému modelu. Peregrin potom naráža aj na to, čo som už prízvukoval vyššie, že R_M stojí a padá na korešpondencii so svetom, a teda koherencia teórií nie je pre neho arbitrom pravdivosti. Ak má byť napr. súlad evolučnej teórie s (R) dôkazom pre platnosť R_M , tak R_M musí predpokladať, že evolučná teória priamo pomenováva nezávislú realitu. Tu však nastáva jeden problém v argumentácii. Ak má byť predpoklad dôkazom predpokladu, ide o kruh, predpokladá sa to, čo sa má dokázať. Samotná koherencia evolučnej teórie s (R), bez predpokladu toho, že by evolučná teória zrkadlila nezávislú realitu, nie je platným dôkazom pre R_M . To isté tvrdí aj Peregrin a hovorí, že samotná koherencia vied nie je platným argumentom v prospech R_M .⁷¹

Ďalším problémom rozoberanej argumentácie v prospech zlučiteľnosti R_M s vedou je aj to, že nie je presne vymedzené, akým spôsobom by mali naše najlepšie teórie odrážať štruktúru sveta. Okrem toho, že sa ukazuje, že tieto teórie sú produktívne vzhľadom na ich schopnosť koherentne systematizovať naše pozorovania a experimenty, predpovedať vývin skúmaných modelov, akým spôsobom by mali nad to všetko ešte aj odrážať štruktúru skutočnosti?⁷² R_M zdá sa, so sebou nesie predstavu, že tieto naše teórie sú schopné postihnúť svet tak, ako je. Ak sa tým myslí niečo také, ako Wittgenstenova predstava z *Traktátu*, že štruktúre našich viet zodpovedá štruktúra faktov, nastáva problém. Zoberme si napríklad teóriu atómu; Peregrinovými slovami:

„Taková teorie tedy třeba říká, že nějaký druh atomu se skládá z nějakých protonů a elektronů. Takže bychom měli očekávat, že kdybychom zkonstruovali nějaké mikroskopy neskonale lepší, než jaké máme dnes, tak bychom v nitru nějaké hmoty dokázali najít ony protony a elektrony, jak se k sobě nějakým způsobem tisknou? Taková představa mi připadá, ve světle toho, co nám kvantová teorie o povaze subatomické reality (její neurčitosti apod.) říká, dokonale absurdní.“⁷³

71 Porovnaj tamže, s. 123.

72 Porovnaj tamže, s. 125.

73 Tamže, s. 125.

V uvedenom citáte sa ukazuje jedna podstatná vec. Na jednej strane sa predstava atómu a jeho vnútornej štruktúry považuje za platný obraz toho ako je formovaná všetka hmota okolo nás, no na strane druhej, sa pomocou podrobného štúdia subatomárneho sveta ukazuje, že tento obraz atómu je skôr figuratívny a jeho korešpondencia s nejakou nezávislou realitou nie je úplne na mieste. V tomto prípade je efektívnejšie pozeráť sa na atóm ako na model, ktorý na určitej rovine presnosti efektívne opisuje javy zachytávané a pozorované v experimentoch. Vyžadovať však, aby tento model nejakou presne zodpovedal štruktúre reality je z hľadiska ďalších výskumov a prislúchajúcich modelov zbytočné. Toto sa však podobá viac Hawkingovmu modelovo závislému (R) než R_M . Požadovať tak súlad medzi vedou a R_M je problematické, lebo ani v samotnej vede či vo filozofii vedy⁷⁴ nepanuje zhoda ohľadom presnej podoby (R), ktorý by bol obhájitelný naprieč všetkými teóriami.

Zostáva už len apel na common sense. Charakteristické pre argumentáciu v prospech R_M je, že najskôr je stanovená silná téza a následne je oslabená. Nemení sa to ani v tomto prípade a na úvod tohto argumentu Marvan tvrdí, že R_M je z pohľadu zdravého rozumu správnu ontologickou teóriou.⁷⁵ Vzápätí však priznáva, že moderná veda veľa krát ukázala, že veci sa majú trochu inak, než nám to ukazuje zdravý rozum. Veda prináša rôzne pozorovania, ktoré nás paradoxne nútia opustiť to, čo nám ukazuje zdravý rozum. Ako príklad je možné použiť už spomenutú otázku, či sa pri písaní tohto článku hýbem alebo nie. Marvanova odpoveď vo svetle odvolávania sa na common sense⁷⁶ a bežnej skúsenosti môže vyvolať u čitateľa rozpačité reakcie. Marvan tvrdí, že spor (R) a (K) nie je možné jednoznačne rozhodnúť empirickým testovaním. Tvrdí len, že apel na common sense je symptómom toho,

---

74 Porovnaj Forbes (2018).

75 Porovnaj Marvan (2014, s. 128).

76 Hoyningen-Huene ku common sense vyjadruje zaujímavú myšlienku. Tvrdí, že rôzne diskurzy sa vedú na rôznych hladinách filozofickej radikality. Zohľadňujúc, či sa diskurz vedie na úrovni bežnej skúsenosti alebo na úrovni experimentálnej fyziky, bude sa tento diskurz vzdďalovať od common sense a tým narastať na radikality. Myslieť si však, že čím bližšie common sense, tým sú argumenty istejšie, môže znamenať nepochopenie diskurzu. Filozofická radikality vyjadruje to, že diskusia sa vedie vzhľadom na prehodnocovanie určitých predsudkov prameniáciach práve v common sense. Odmietanie diskusie na týchto hladinách radikálnosti môže predstavovať odmietnutie filozofie samej. Viac v Hoyningen-Huene (2018).

že daná filozofická pozícia je v poriadku.⁷⁷ Čo si pod tým predstaviť, zostáva otázkou. Avšak to, že tento spor nie je možné vyriešiť empiricky, považujem za protirečenie presvedčeniu, že to, čo vnímame je také aké to je. Predsa empiria, každodenná skúsenosť, predstavuje z hľadiska (R) a v konečnom dôsledku aj R_M , podstatnú evidenciu pre ich platnosť.

Ďalší potencionálny problém so súladom zdravého rozumu a empirie s R_M vidím v tom, ako je common sense charakterizovaný. Marvan vychádza z filozofie Thomasa Reida, konkrétne vyberá piaty princíp zdravého rozumu. Uvádza ho nasledovne: „Věci, které rozlišeně vnímáme svými smysly, skutečně existují a skutečně jsou takové, jaké je vnímáme“⁷⁸ Tento princíp je však na empirii založený. Zdôrazňuje silu nášho vnímania, ktoré je schopné dostať sa, priamočiaro a neskresľujúco, k veciam samým. Je tak v súlade s epistemickým aspektom R_M . Marvan tento princíp pod vplyvom zistení modernej vedy ohľadom nášho kognitívneho aparátu modifikuje nasledovne: „Rozlišeně vnímané fyzické věci existují nezávisle na naší mysli a my se pomocí pozorování můžeme dopátrat jejich inherentních vlastností.“⁷⁹ I v tejto modifikovanej verzii zostáva dôraz na empirii, no ďaleko silnejšie je v nej vyjadrený ontologický aspekt, ktorý Marvan v argumentácii zdôrazňuje. Teda dôležité je, že veci existujú nezávisle na nás, naša úloha je podružná. Naše poznanie je potom už závislé len na tom, ako presne sa nám podarí nezávislý, inherentne štruktúrovaný svet zachytiť. Čo však považujem za podstatné je, že v oboch prípadoch je empiria dôležitá, no to kontrastuje s tvrdením, že spor (R) a (K) nie je možné rozhodnúť empirickým testovaním.

3. Zhrnutie kritiky

Mojím zámerom bolo kriticky sa vyrovnáť s pozíciou Tomáša Marvana, ktorú zastáva vo svojej knihe *Realizmus a relativizmus*. Túto pozíciu som nazval realizmus marvanovského typu R_M . Ďalej som sa snažil ukázať, že R_M má dva aspekty, ontologický a epistemický. Z ontologického

⁷⁷ Porovnaj Marvan (2014, s. 129).

⁷⁸ Reid (1852, s. 445) cit. in Marvan (2014, s. 129).

⁷⁹ Marvan (2014, s. 130).

hľadiska je R_M koncept, ktorý sa hlási nielen k filozofickému, ale aj vedeckému (R). Tým sa hlási nie len ku existencii pozorovateľných vecí každodennej skúsenosti a viditeľných objektov vedy, ale aj ku existencii nepozorovateľných entít našich najlepších vedeckých teórií. Z hľadiska epistemického aspektu sa R_M hlási ku presvedčeniu, že veci, ktoré pozorujeme či poznávame cez naše zmysly, náš rozum a rovnako aj pomocou našich najlepších teórií, existujú a existujú tak, ako ich poznávame/vnímame. Implicitne sa tým hovorí, že existuje nám dostupný privilegovaný spôsob prístupu k realite.

V samotnej kritike som sa snažil poukázať na nasledovné problémy v argumentácii v prospech R_M .

R_M sa nechce zaväzovať k nerozumným záväzkom, ako je napríklad korešpondenčná teória pravdy (KTP) či nadčasová ontológia. Avšak samotná argumentácia s týmito konceptami počíta a stojí na nich. Následne na to koncept jedného správneho opisu (JSP) do určitej miery predpokladá KTP a nadčasovú ontológiu. Samotná argumentácia podaná v knihe však z JSP robí triviálny koncept. Potom presvedčenie o možnosti objektívneho stanoviska je spochybnené uvedomením si, že ani veda nie je bez perspektívy.

Na záver, argumentácia v prospech prepojenia R_M s modernou vedou je problematická v tom, že diskusia z oblasti vedeckého realizmu⁸⁰, ani samotná veda sa nezhoduje na jednej súhrnnej podobe realizmu (R), ktorý by bol neproblematicky zlučiteľný s R_M . Ak je moja kritika akceptovateľná, tak R_M nenapĺňa na začiatku stanovenú ambíciu byť viac, než len minimálnou verziou (R). Nezostáva z neho nič viac, než predpoklad o charaktere reality, teda len základná ontologická téza o existencii nezávislej reality. Zdá sa však, že Marvan presne toto tvrdí:

„... chtěl bych zdůraznit, že realismus, tak jak ho chápu já, Devitt, Searle a další autoři, je *ontologická* teze. Je to teze o povaze reality. To, zda tuto realitu můžeme poznat tak, jak je, nebo nemůžeme, je z hlediska vymezení realismu druhotné. Klíčové je, zda předpokládáme, že realita má

---

80 Pozri Forbes (2018).

strukturu sama o sobě, nebo jestli je její struktura závislá na lidské mysli.“⁸¹

Peregrinova odpoveď na toto tvrdenie vystihuje moje intuície ohľadom R_M :

„Toto je ovšem argument, nad kterým mi rozum zůstává skutečně stát. Já se domnívám, že nějakou tezi – ať už je to teze o povaze reality nebo čehokoli – přijímáme na základě toho, že *poznáme*, že je pravdivá. Samozřejmě někdy se může ukázat, že jsme se v tom, že jsme to skutečně poznali, mýlili; ale nedovedu si představit, že bychom nějakou tezi přijímali s tím, že je lhostejné, jestli a jak se můžeme příslušného poznatku dobrat – tedy v tomto konkrétním případě jestli a jak můžeme poznat onu realitu, která má údajně sama o sobě strukturu nezávislou na našich teoriích. (Fakt, že Marvan píše, že klíčový je náš *předpoklad*, že realita má strukturu sama o sobě, se mi pak zdá stavět celé jeho stanovisko na hlavu – nemělo jít o to, že tohle nestačí jen předpokládat, že je třeba to prokázat?)“⁸²

Uvedené Marvanove tvrdenie, považujem za problematické. Samotný predpoklad bez akejkolvek argumentácie v jeho prospech je bezzubý. Ak nie je podstatné to, či dokážeme realitu taká, aká je, poznať, tak môžeme predpokladať čokoľvek. Kantov nepoznatelný svet o sebe je od takéhoto predpokladu len ťažko odlišiteľný. Ak je najdôležitejšie pre vymedzenie realizmu to, že bude predpokladať existenciu nezávislej reality, tak sa nelíši od minimálnej definície (R) uvedenej na začiatku prvej kapitoly. To je však v rozpore s Marvanovou ambíciou zastávať špecifickú formu R_M . Nešlo práve o to, dokázať, že (R) je platné stanovisko? Tu teda platí Peregrinove konštatovanie, že obhajovať triviálne koncepty nikam nevedie a tento spor treba opustiť.⁸³

⁸¹ Marvan (2015, s. 98).

⁸² Peregrin (2016, s. 126).

⁸³ Porovnaj Peregrin (2014, s. 73).

4 Spor o akcent a dva argumenty

Doposiaľ sa môže zdať, že moja kritika R_M je vedená z pozície blízkej konštruktivismu (K), nie je tomu celkom tak. Mojim cieľom je ukázať špecifickú verziu realizmu (R), ako efektívnu stratégiu riešiacu rozoberaný spor. To znamená, že v princípe sa s Marvanom zhodujem v tom, že nechcem redukovať svet na beztvaré nič. Predtým však chcem ukázať, v čom vidím jadro sporu.

Pavol Labuda prináša zaujímavú myšlienku o povahe tohto sporu vo svojom článku *Priamočiary realizmus a jeho pozícia v rámci sporu realizmu a antirealizmu*. Vychádza hlavne z toho, akú úlohu má v tomto spore jazyk.⁸⁴ Napriek tomu, že Labuda chce zastávať priamočiary realizmus⁸⁵ a Kvaszov inštrumentálny realizmus IR_K považuje za istú variáciu (K)⁸⁶, tak práve v jeho charakterizácii jadra sporu nachádzam smer, akým je daný spor možné prekonať.

Jazyk, či už ide o každodennú prax komunikácie a koordinovania nášho konania, alebo o vysokošpecializovanú prax vedy, predstavuje nástroj uchopovania, uschovávanía a prenášania nášho poznania. Labuda hovorí o neredukovateľnej pluralite reprezentačných nástrojov komunikácie.⁸⁷ Jazyk, ako nástroj reprezentácie, však reprezentuje viacerými spôsobmi. Reprezentuje tým, že dokáže opisovať. Nové opisy však dokážu ustanoviť a zaviesť nové reprezentácie skutočnosti a jej častí. No tým, že jazykom dokážeme niečo opísať a týmto opisom to aj zastabilizovať v jazykovej praxi, dokážeme nastoliť základy pre ďalšie opisy. Kvasz nazýva tieto funkcie jazyka deskriptívna, konštitutívna a fundačná.⁸⁸ Zo spôsobu akým som tieto funkcie opísal sa ukazuje, že tieto tri funkcie jazyka pracujú nerozlíšene, hoci ich dokážeme dodatočne rozlišovať.⁸⁹ Podľa Labudu, jadro sporu leží práve v tom, že jazyk funguje ako nástroj reprezentácie. Potom vzhľadom na to, aký aspekt reprezentovania je zvýrazňovaný, je možné hovoriť o realistickom alebo konštruktivistickom stanovisku.

---

84 Pozri Labuda (2013, s. 64).

85 Pozri tamže.

86 Pozri tamže, s. 71.

87 Pozri tamže, s. 67.

88 Pozri Kvasz (2011, s. 317).

89 Porovnaj Labuda (2013, s. 67).

„Napätie vzniká medzi chápaním jazyka ako (a) nástroja rozlišovania vo forme zobrazovania rozdielov prítomných v realite a chápaním jazyka ako (b) nástroja konštruujúceho rozlíšenia.“⁹⁰

Tým, že je jazyk nástrojom reprezentácie, tak nutne je aj nástrojom rozlišovania, lebo tým, že jazyk reprezentuje, tak aj uchopuje a tvorí pre nás funkčné rozlíšenia. Jazyk nám teda pomáha z nepreberného množstva údajov rozoznať a ustáliť jasne uchopiteľné a jednoznačne rozlíšiteľné individuá alebo triedy individuí. Jadro rozoberaného sporu teda spočíva v reprezentačnej funkcii jazyka, v jeho schopnosti „produkovať“ rozlíšenia. Nezhoda je potom v tom, ako (R) a (K) chápu výraz „produkovať“. Pre (R) to znamená, že rozlíšenia sú zobrazeniami rozdielov vlastných nezávislej inherentne štruktúrovanej reality. Pre (K) to znamená, že rozlíšenia sú výsledkom jazykovej praxe, a teda individuá sa stávajú zrejmy, až po tom, ako sú ustálené jazykovou praxou.⁹¹ Z toho potom plynie aj presvedčenie (R) o nezávislosti štruktúrovanej reality a presvedčenie (K) o tom, že skutočnosť je výsledok až následného vloženia štruktúry do „čohosi tam vonku“.

Na základe tejto analýzy rozoberaného sporu sa celá diskusia stáva otázkou akcentu, teda toho kde sa pri argumentácii dáva najväčší dôraz.

„... realisti akcentujú zdroj rozlišovania, ktorým je diferencovaná realita ako existenčno – kauzálny predpoklad pre vývoj rozlišovacej povahy vnímania, myslenia a jazyka. Antirealisti a konštruktivisti akcentujú nutnosť a unikátnosť procesu rozlišovania, ktorý je jediným perцепčným a kognitívnym mostom s realitou a ktorý nachádza svoj výraz v konštitutívnej a fundačnej funkcii jazyka.“⁹²

Túto časť považujem za jadro sporu na úrovni všeobecného filozofického diskurzu. Ak sa posunieme do oblasti diskurzu o vedeckom realizme, je

⁹⁰ Tamže.

⁹¹ Porovnaj tamže, s. 67–68.

⁹² Tamže, s. 77.

možné doplniť spor o akcent sporom o to, ako chápať úspešnosť a platnosť vedeckých teórií. K tejto téme existuje súhrnné monotematické číslo časopisu *Spontaneous Generations: A Journal for the History and Philosophy of Science*⁹³ mapujúci súčasnú, ale aj načrtávajúci budúcu diskusiu o vedeckom realizme. V úvodnom článku *The Future of the Scientific Realism Debate: Contemporary Issues Concerning Scientific Realism* je stručne táto debata predstavená.⁹⁴ Napriek tomu, že sa tu rozoberajú rôzne hľadiská a stanoviská v rámci problematiky vedeckého realizmu, vyberám si dva, pre môj text významné, argumenty. Na jednej strane ide o tzv. pesimistickú meta – indukciu PMI a na strane druhej ide o argument žiadnych zázrakov NMA. Platnosť oboch uvedených argumentov je rôzne spochybňovaná⁹⁵, no pre potreby tohto textu sa sústreďujem hlavne na všeobecnú charakterizáciu oboch myšlienok. Čo považujem za podstatné je, že oba argumenty vyjadrujú podobné stanoviská ako je tomu v prípade vyššie uvedeného sporu o akcent.

4.1 Pesimistická meta – indukcia a argument žiadnych zázrakov

Hlavnú myšlienku PMI je možné vyjadriť približne nasledovne; zastávať realistický prístup k súčasnému konsenzu ohľadom pravdivosti či platnosti vedeckých teórií nepredstavuje najspoľahlivejšiu stratégiu. Historický vývoj poznania jasne ukazuje, že mnoho dobovo presvedčivých a veľa krát aj produktívnych teórií a predpokladov, ako sú Newtonov predpoklad absolútneho priestoru alebo teória éteru, sa časom ukázali byť neplatné.⁹⁶ Pesimistická časť tohto argumentu potom pokračuje indukciou; preto je problematické myslieť si, že súčasné teórie sú voči tomuto osudu imúnne.

PMI sa však dá chápať dvoma rôznymi spôsobmi, ako na to upozorňuje Arabatzis.⁹⁷ Jeden je zastávaný hlavne Laudanom a na možnosť druhého upozornil Putnam. V prvom prípade sa argumentácia obracia na historické dôkazy o neplatných a prekonaných, no napriek

---

93 Forbes (2018).

94 Pozri tamže.

95 Pozri napr. Arabatzis (2018), alebo Hoyningen-Huene (2018).

96 Porovnaj Forbes (2018, s. 6).

97 Pozri Arabatzis (2018, s. 35).

tomu úspešných teórií. V druhom prípade ide o problém vyvíjajúcich sa konceptov a na základe toho aj často meniacich sa referentov týchto teórií.⁹⁸ V oboch prípadoch však problém spočíva v tom, že ontológia, ktorú si so sebou teórie nesú nie je imúnna voči zmene alebo odmietnutiu. Ako však môžu byť neplatné teórie úspešné? Pod úspešnosťou sa myslí to, že teórie sú schopné vysvetliť priebehy a výsledky experimentov a dokážu úspešne predpovedať nové javy alebo pozorovania. Prípadne môžu prispieť k rozvoju nových vedných disciplín.

Ako napríklad skúmanie éteru v devätnástom storočí. Predstava bola taká, že ide o výskum vlastností éteru a jeho interakcie s hmotou. Neskôr sa však ukázalo, že nič také, ako éter neexistuje. Potom ako je možné, že teória budovaná okolo neexistujúcej entity bola schopná rôznych úspešných predpovedí a okrem iného viedla ku vzniku mikrofyziky.⁹⁹ S touto námietkou sa v diskusii o vedeckom realizme vyrovnávajú jednotlivé strany rôzne, no čo je pre tento text podstatné je, že PMI vyjadruje práve zdôrazňovanie procesu rozlišovania, o ktorom hovorí Labuda. Teda, tvorbou teórií vkladáme do sveta štruktúru a rôzne modelujeme dostupné dáta a podľa potreby ich ontologizujeme. Avšak vplyvom novších poznatkov a nových dát sa stáva, že predchádzajúce modely je potrebné prepracovať alebo úplne opustiť, lebo nezodpovedajú javom, ktoré sa v experimentoch ukazujú.

Nemyslím si, že samotný argument je dostatočne presvedčivý k tomu, aby niekto prijal stanovisko o neexistencii inherentne štruktúrovanej reality. Ukazuje však, že naivné (R) stanoviská sú problematické a ohľadom ontológie vedy sú neopatrne optimistické. Pesimizmus vyjadrený v PMI tak nie je pesimizmom voči vede alebo poznateľnosti štruktúry skutočnosti, ale pesimizmom voči trvácnosti a záväznosti modelov, ktoré veda prináša. Povedané laicky, naše súčasné najúspešnejšie vedecké teórie sú to najlepšie, čo máme. To však nie je dôkazom toho, že tieto teórie sú tie najlepšie. Tento argument je tak v súlade s modelovo závislým realizmom S. Hawkinga, ktorý som opisoval v kapitole 2.4. Rovnako tak je v súlade s uvedomením si, že veda je vysokošpecializovanou intersubjektívnou praxou závislou na nás,

⁹⁸ Porovnaj tamže, s. 35.

⁹⁹ Porovnaj tamže, s. 36.

našich poznávacích zvláštnostiach a schopnostiach, o ktorých som písal v kapitole 2.3.1.

Ku úspešnosti vedeckých teórií sa viaže aj druhý argument, tento raz z opačného pólu, a to argument žiadnych zázrakov. V skratke tento argument hovorí, že prediktívna sila vedeckých teórií, či ich úspech pri opisovaní javov a následné technické využitie, ktoré na poznatkoch vedy stojí, by bolo pri najmenšom zázračné, ak by tieto teórie neboli aspoň aproximatívne pravdivé.¹⁰⁰ Alebo povedané jednoduchšie, ak by prístroj fungoval na základe diametrálne odlišných procesov a mechanizmov, než na základe ktorých bol postavaný, bol by to prinajlepšom zázrak alebo nepredstaviteľná náhoda.¹⁰¹ V každom prípade je tento argument v zhode so spôsobom, akým Marvan argumentoval v prospech R_M . Podobne aj zdôrazňovanie zdroja rozlišovania, teda diferencovanej skutočnosti, je s týmto argumentom v súlade, lebo, ak je teória budovaná na základe kauzálne pôsobiacej reality, tak aj všetko, čo bude táto teória schopná predikovať a previesť do praxe, bude fungovať v zhode s touto diferencovanou realitou. Samozrejme aj tento argument je spochybňovaný¹⁰², no pre tento text je podstatný z hľadiska špecifikovania zdroju rozoberaného sporu.

Ak je moja analýza správna, tak zdroj sporu (R) a (K) tkvie v tom, aký dôraz je kladený na rôzne aspekty reprezentačnej sily jazyka a v tom, ako budeme rozumieť úspešným vedeckým teóriám, ako reprezentáciám vysoko špecializovaného jazyka vedy. To však otvára rôzne otázky. Hlavne však otázku, akým spôsobom je možné z takto definovaného sporu nájsť východisko. Tu môže padnúť námietka, že PMI a NMA sa navzájom vylučujú. Ak platí jeden, tak druhý musí byť nutne neplatný. Na začiatku som uviedol, že riešením je hybridné stanovisko, ktoré daný spor dokáže prekonať tým, že akcentuje aj zdroj aj proces rozlišovania štruktúry a rovnako dokáže prekonať vylučujúci charakter vzťahu argumentov PMI a NMA.

Chcem teda nasledovať Kvaszov návrh a pokúsiť sa ukázať, že rozoberaný konflikt je možné prekonať stanoviskom, ktoré predstavuje

---

100 Porovnaj Alai (2018, s. 123).

101 Porovnaj Zach (2017, s. 386).

102 Pozri Alai (2018) alebo Hoyningen-Huene (2018).

prienik umierneného realizmu a umierneného antirealizmu.¹⁰³ Za takéto stanovisko považujem inštrumentálny realizmus L. Kvasza. Práve IR_K je možné chápať ako efektívnu stratégiu, ktorá je schopná akcentovať ako zdroj, tak aj proces rozlišovania štruktúry vo svete a rovnako dokáže neutralizovať vylučujúci vzťah PMI a NMA. To sa ukazuje v kľúčových myšlienkach IR_K ako sú inštrumentálne sprostredkované poznanie, špecifický charakter inštrumentov a ontológia rozlíšení, o ktorých budem hovoriť v nesledujúcich častiach práce. Pokúsim sa teda IR_K predstaviť ako rámeček, z hľadiska ktorého je možné nájsť východisko z debaty, ktorá prebehla medzi Marvanom a Peregrinom.

5 Prekonanie sporu

Napriek kritickému tónu doterajšieho textu, s Marvanom zdieľam presvedčenie, že určitý typ (R) je v konečnom dôsledku obhájitelný koncept, ktorý nevyústi v absurdné alebo neprijateľné dôsledky. Je prirodzenejšie predpokladať, že žijeme v skutočnom svete, ktorý na nás kauzálne vplyva, pričom naše každodenné, ale aj vedecké poznanie sa týka tohto sveta a nie nejakej snovej ilúzie. Avšak problém vzniká vtedy, keď sa snažíme pochopiť konkrétnej podobe nášho vzťahu s týmto svetom. Ako som to spomínal v predchádzajúcich častiach práce, za zdroj uvedeného sporu považujem zdôrazňovanie zdroja rozlišovania na strane (R), s čím sa prirodzene spája námietka NMA, a na strane druhej tu ide o zdôrazňovanie procesu rozlišovania štruktúry sveta, s čím sa prirodzene spája argument PMI. Zo spôsobu akým som pristupoval k Marvanovmu textu je zjavné, že celá uvedená kritika stanoviska R_M je vedená hlavne z hľadiska zdôrazňovania procesu rozlišovania štruktúry sveta a teda aj z hľadiska PMI. No stanovisko, ktoré chcem obhajovať nie je úplne stotožniteľné s (K). Moja kritika mala túto formu hlavne preto, aby sa čo najjasnejšie ukázali problémy (R), ktorý predpokladá priamočiary prístup k realite. Rovnako som chcel touto kritikou čo najviac zvýrazniť kontrast opozičných stanovísk, čím som chcel opodstatniť moje tvrdenie o tom, v čom spočíva jadro sporu. Napriek zjavne vylučujúcemu vzťahu PMI a NMA som presvedčený, že oba argumenty sú opodstatnené, čo

¹⁰³ Porovnaj Kvasz (2015b, s. 119).

však prináša problém. Mojmím cieľom je preto ukázať, že daný spor je možné prekonať pomocou stanoviska, ktoré dokáže akcentovať obe hľadiská. Potom ak moja kritika predstavuje vyhranenie sa ku (K), tak nasledujúce odseky predstavujú cestu v ústrety (R).

Zuvedenej kritiky vyplýva viacero otázok, pričom práve charakterizácia IR_K , ako stanoviska, ktoré môže prekonať rozoberaný spor, predstavuje rozpracovanie odpovedí na tieto otázky. Najzávažnejšie z nich sú tieto:

- A. Existuje privilegovaný prístup ku realite?
- B. Ako overíme pravdivosť našich teórií?
- C. Je možné svet opísať plne a objektívne?
- D. Je možná nadčasová ontológia?
- E. Ako vysvetliť reprezentačnú silu jazyka?
- F. Ako vysvetliť úspešnosť vedeckých teórií?
- G. Ako prekonať slepú uličku sporu (R) a (K)?

Komplexne charakterizovať IR_K by si vyžadovalo samostatný článok venovaný len tomuto problému, preto treba považovať túto analýzu za zjednodušujúcu.

Podobne ako Marvan, aj Kvasz sa prihlasuje k presvedčeniu, že existuje na nás nezávislá a inherentne štruktúrovaná realita.¹⁰⁴ Avšak na rozdiel od Marvana, vzťah k tejto realite nie je v prípade IR_K tak jednoznačný a priamočiary. Kvasz rozlišuje tri pojmy reality subjektívnu, intersubjektívnu a objektívnu.¹⁰⁵

Subjektívny pojem reality zahŕňa všetko, čo je jedinečné a neopakovateľné a prináleží jednému konkrétnemu subjektu. Je možné povedať, že táto realita je tá, v ktorej každý individuálne žijeme, obsahuje všetky naše jedinečné zážitky, predstavy, postoje, názory, spôsoby, ako si veci vysvetľujeme. Táto realita je neprenosná a je výsostne viazaná na individuum, je to realita subjektívneho prežívania.

Intersubjektívny pojem reality predstavuje svet všetkého, čo je medzi ľuďmi zdieľané. Kultúra, veda a rôzne iné spoločensko-vedné praxe. V tejto rovine sa učíme spoločným poznatkom o svete,

---

104 Pozri Kvasz (2015a, s. 110).

105 Pozri tamže, s. 110–111.

spoločným predstavám, spoločným systémom hovorenia o svete a jeho rôznym spôsobom zachytávania. Pre IR_K je práve tento pojem reality jediný, o ktorom môžeme viesť priame diskusie, a na ktorý sa vzťahujú naše vedecké teórie. Je epistemicky relevantný. Dôležitú úlohu tu zohrávajú vedecké a matematické inštrumenty. Tieto nástroje nám sprostredkovávajú realitu. V prenesenom zmysle slova sú potom podobnými nástrojmi aj naše zmysly.

Potom objektívny pojem reality je z hľadiska IR_K menej dôležitý. To neznamená, že je zbytočný, znamená to, že svet nespoznávame priamo ale sprostredkované. V momente, keď nám nástroje sprostredkovávajú nejaký fragment tejto reality prenášajú ju do intersubjektívnej sféry. Na základe toho, že s každým novším nástrojom sa ukazuje predchádzajúca inštrumentálne sprostredkovaná štruktúra zložitejšia, je možné nepriamo odkazovať na objektívnu realitu, ako neredukovateľne štruktúrovanú. Inak povedané na základe faktu, že nech sa na svet pozeráme čímkkoľvek a kdekoľvek, vždy narazíme na nejakú štruktúru, môžeme opodstatnene zastávať presvedčenie, že realita je inherentne neredukovateľne štruktúrovaná. Podstatné si je však uvedomiť, akú úlohu v tom zohrávajú inštrumenty.

Teda na rozdiel od R_M , kde sa zdá, že máme k realite bezproblémový a priamočiary prístup, na základe čoho potom Marvan môže tvrdiť, že veci existujú nezávisle na nás a sú také, ako ich vnímame, IR_K si uvedomuje, že nič také, ako priamočiary a bezproblémový prístup k realite nemáme. To však neznamená, že o inherentnej štruktúre reality nemôžeme nikdy nič vedieť. Avšak vzhľadom na vyššie uvedenú vetu, kde tvrdím, že sa Kvasz prihlasuje k presvedčeniu o existencii nezávislej reality, môže padnúť odôvodnená námietka, ako toto presvedčenie zosúladiť s nemožnosťou priamočiario k tejto skutočnosti pristupovať. Na to Kvasz odpovedá viacerými spôsobmi. Na jednom mieste hovorí, že jeden z dôvodov, ktorý ho presvedčil o existencii štruktúrovanej reality bolo prežitie anafylaktického šoku. Tu si uvedomil, že absolútne nezáleží na tom aké presvedčenia človek zastáva, je tu fakt reality, ktorý kauzálnie pôsobí na subjekt.¹⁰⁶ V podobnom duchu sa nesie aj príklad s nárazom motocyklistu na strom. Nezáležiac na tom, aké procesy sú zodpovedné za

106 Pozri Kvasz (2015b, s. 43).

to, ako daný človek vníma svet, geometrická štruktúra reality jednoznačne vypína všetko konštruovanie, keď sila spôsobená náhlym nárazom na relatívne nehybný strom deformuje lebku.¹⁰⁷ Teda popieranie nezávislej reality je v protiklade so skúsenosťou každého s nás. No keď sa v prípade IR_K hovorí o nemožnosti k tejto realite priamočiaro pristupovať, nemyslí sa tým, že sme od reality úplne odstrihnutí, myslí sa tým to, že procesy a štruktúry, ktoré na nás pôsobia nám nie sú priamo dostupné. Zmysly nás v prípade anafylaktického šoku informujú pomocou bolesti a iných príznakov o tom, že sa niečo deje, ale epistemicky nám nie je priamo prístupné, ako sa to deje.

Teda podľa IR_K ku svetu pristupujeme vždy už sprostredkovane, skrz rôzne inštrumentálne praxe, kde sa počíta aj zmyslová skúsenosť. A každý inštrument svojou povahou podstatným spôsobom spoluurčuje to, čo nám sprostredkováva.¹⁰⁸ Už len taký zrak zachytáva len veľmi chudobné a obmedzené spektrum viditeľného svetla na bohatej frekvenčnej škále. Prípadne zrak je svojou konštrukciou obmedzený, čo sa týka rozoznávania detailov do diaľky či na blízko. Zrak nám preto sprostredkováva len úzko vymedzený a značne zahmlený obraz sveta. Čo sa týka vedeckých inštrumentov bude to v ich prípade veľmi podobné, realitu nám sprostredkovávajú do takej miery, ako im to dovoľí ich rozlišovacia schopnosť. Rozlišovacia schopnosť inštrumentov je daná ich špecifickými obmedzeniami. Napriek tomu, že Kvasz tieto obmedzenia ilustruje hlavne na matematických inštrumentoch¹⁰⁹, je možné pripísať tieto medze všeobecne všetkým inštrumentom. Kvasz hovorí hlavne o tom, že inštrumenty sú obmedzené z hľadiska rozsahu toho, čo a ako dokážu zachytiť. V prípade matematiky hovorí o logických a expresívnych medziach.¹¹⁰ Ide o obmedzenia z hľadiska toho, čo je daným nástrojom dokázateľné (logické medze)¹¹¹ a z hľadiska toho, čo je daným nástrojom

---

107 Porovnaj tamže, s. 211.

108 Pozri Kvasz (2015a, s. 119–120).

109 Pozri Kvasz (2015b, s. 75–76).

110 Pozri tamže, s. 77.

111 Teda poznatok ku ktorému sme sa dostali pomocou jedného inštrumentária, nie je možné dokázať pomocou predchádzajúceho. Kvasz v tomto prípade hovorí: „Príkladom logických medzi jazyka je nedokázateľnosť základnej vety algebry prostriedkami algebry (bez predpokladu spojitosti číselného oboru)“ Kvasz (2015b, s. 77).

vyjadriteľne (expresívne medze)¹¹². Zo všeobecného hľadiska je potom možné povedať, že charakter a vlastnosti každého inštrumentu stanovujú medze tomu, akú časť reality pomocou neho poznáme. Každý nástroj si tak nesie určitú rozlišovaciu schopnosť, ktorá je objektívne daná samotným nástrojom.

Teda napríklad „lupa umožní stabilným a reprodukovateľným spôsobom rozlíšiť dva body, ktoré voľnému pohľadu splyývajú, mikroskop umožní rozlíšiť body, ktoré splyývajú pri pohľade cez lupu, etc.“¹¹³

Preto odpoveď na námietku, ako zostadiť presvedčenie o existencii nezávislej reality s tvrdením, že k tejto realite nemáme priamočiary prístup, bude znieť nasledovne. To, že svet spoznávame pomocou obmedzených nástrojov neznamena, že o ňom nič nevieme. Tak isto to neznamena, že túto realitu nemáme ako dokázať. Práve naopak, aj napriek obmedzenosti inštrumentov vieme o realite toho veľa, a práve vďaka tomu, že každý inštrument nám sprostredkováva špecifickú štruktúru, je viac než odôvodnené presvedčenie, že objektívna realita existuje a je neredukovateľne štruktúrovaná. Čo je však podstatné na prístupe IR_K je to, že spochybňuje možnosť stotožňovania výsledného obrazu získaného skrz inštrumentálne praxe s úplným obrazom o celku reality.

Aby sa však IR_K vyhol námietke, že takto chápané inštrumenty svet neodhaľujú, ale ho v podstate vytvárajú, ukazuje, že inštrumenty podstatným spôsobom prináležia realite rovnako, ako veci, na ktoré sa skrz dané inštrumenty zameriavame.¹¹⁴ Vedecké inštrumenty externe a kauzálne pôsobia na naše vnímanie rovnako, ako kamene či stromy. Námietka potom môže padnúť, že samotné zmysly nemôžu byť inštrumentami v tomto zmysle. Keď si však uvedomíme, že výsledný „obraz“ skúmaného sa tvorí až v mozgu na základe elektrických impulzov posielaných po nervových dráhach zo zmyslových receptorov, tak je možné s trochou zovšeobecnenia konštatovať, že zmysly sú inštrumentami mozgu rovnako, ako

---

112 Nejde o našu neschopnosť pomocou daného nástroju niečo zobraziť. Ide skôr o to, že pomocou daného nástroja sú zobraziteľné iba určité veci, potom logicky niektoré sú ním nezobraziteľné. Podľa Kvasza je v prípade matematiky toho „Príkladom ... neriešiteľnosť rovníc piateho stupňa prostriedkami algebry.“ Kvasz (2015b, s. 77).

113 Kvasz (2015b, s. 116).

114 Porovnaj Kvasz (2015a, s. 109).

sú ďalekohľady či mikroskopy inštrumentami našich zmyslov.¹¹⁵ Všetky predchádzajúce odseky je možné považovať za rozpracovanie otázky A, a čiastočne aj C, E, a G.

Z tejto špecifickej funkcie inštrumentov vyplýva aj to, že IR_K odmieta klasickú korešpondenčnú teóriu pravdy. Teda odmieta predstavu, že naším pravdivým teóriám a vetám musí zodpovedať nejaká neteoretická nepojmová a priamo prístupná realita. IR_K nahrádza tento vzťah korešpondenciou tzv. ontologického jazyka s teoretickým jazykom. Teda IR_K neporovnáva teóriu priamo so svetom, ale svet inštrumentálnej praxe, ktorej jazyk môžeme dočasne považovať za ontologický platný s inou inštrumentálnou praxou, ktorej jazyk prináša určité nové alebo rozdielne teoretické vysvetlenia.¹¹⁶ Teda stratou priamočiareho prístupu ku svetu strácame možnosť priameho overenia teórie so svetom. Overovať môžeme koherenciu jedného inštrumentária s iným. Na tomto mieste treba pripomenúť, že ak hovorím o strate priamočiareho prístupu k svetu, netreba si to zamieňať so stratou akéhokoľvek prístupu k svetu. Ak platí, že inštrumenty majú obmedzené rozlišovacie schopnosti, tak štruktúra, ktorú pomocou nich poznávame nepredstavuje dokonalý obraz reality, ide o obraz daný vzhľadom na proces, skrz ktorý sme sa k danému obrazu dostali. Teda ak sa v IR_K hovorí o nemožnosti priamočiareho prístupu, tak negovaný nie je kontakt s realitou ale práve priamočiarosť tohto kontaktu. Povedané metaforicky, tvrdiť, že svet je taký ako ho poznávame je vyrozprávanie príbehu len do polovice. Tento odsek je možné považovať za rozpracovanie otázky B, a čiastočne aj D a E.

Z uvedeného potom vyplýva aj ďalší aspekt IR_K . Naše súčasné a najlepšie opisy sveta nemusia byť nevyhnutné, jediné a správne. IR_K tak do určitej miery opúšťa predstavu, že by sme boli schopní opísať celý svet. Vzhľadom na to, že inštrumenty zohrávajú podstatnú úlohu pri opisovaní sveta je neopodstatnené domnievať sa, že by sme mali jediné správne opisy. V budúcnosti sa môžu objaviť novšie inštrumenty¹¹⁷, ktoré nám ukážu, že štruktúra ktorú sme považovali za platnú a funkčnú je

115 Pozri tamže, s. 117–118.

116 Pozri Kvasz (2011, s. 314).

117 To však neplatí pre zmysly, iba ak by sme boli schopný časom človeka vylepšovať pomocou bionických implantátov.

nedostatočná či príliš redukujúca. Preto IR_K prináša predstavu, že všetky naše poznatky o svete predstavujú súhrn rôznych máp.¹¹⁸ Každá vznikala v rôznom období, s rôznou presnosťou¹¹⁹ a za rôznym účelom. Niektoré mapy sa prekrývajú, niektoré mapujú úplne iné oblasti a niektoré sa na rovnakú oblasť pozerajú z viacerých aspektov. Avšak povaha máp je taká, že nereprezentujú úplne presne, ale deformujú, vynechávajú, zvýrazňujú či odhliadajú. Nie je možné súčasne sa pozerieť na prednú a zadnú stranu sféry (Zeme). Prekreslením jej plášťa síce získavame mapu celej sféry, ale týmto prekreslením sa stáva značne zdeformovaná. Tento odsek je možné považovať za čiastočné rozpracovanie otázky C, D a F.

Potom na základe odmietnutia epistemickej relevantnosti objektívneho pojmu reality a špecifického charakteru inštrumentov IR_K problematizuje možnosť objektívneho pohľadu na vec. Objektívne stanovisko si implicitne vyžaduje privilegovaný prístup k realite, avšak, ak k realite pristupujeme vždy sprostredkovane, privilegovaný prístup sa vytráca. Každá teória prináša špecifické stanovisko či perspektívu, danú inštrumentálnou praxou. Dosiahnuť objektívne stanovisko sa dá iba relatívne a to tak, že v prípade súperenia zdanlivo vylučujúcich sa teórií pristúpime na vyšší rámec, ktorý dokáže tieto teórie zjednotiť.¹²⁰ Napr. jeden typ inštrumentálnej praxe špecifikuje svetlo ako majúce časticový charakter. Dokonca to dokáže pomocou experimentov. Iný typ praxe zas chápe svetlo ako vlnenie a taktiež má svoje dôkazy. Na vysvetlenie tohto sporu sa časom vytvoril širší rámec, ktorý dokázal vysvetliť svetlo ako vlnovo – časticové. To znamená, že rôzne praxe dokážu priniesť rôzne jemné rozlíšenia, avšak je ťažké tvrdiť, že by sme sa tým dostávali do pohľadu mimo špecifickú perspektívu. Tento odsek je možné považovať za rozpracovanie otázky C, a čiastočne aj D a F.

Ku špecifikácii IR_K by som pridal ešte jeden aspekt. Inštrumentálna povaha nášho prístupu ku skutočnosti má určitý ontologický dôsledok. Kvasz zastáva názor, že ďaleko vhodnejšia ontológia, než je klasická ontológia substancií (Kvasz ju nazýva ontológia výplní), je ontológia

---

118 Pozri Kvasz (2015b, s. 56–57).

119 Teda pomocou nástrojov s rôznou rozlišovacou schopnosťou.

120 Pozri Kvasz (2015a, s. 115–116).

rozlíšení.¹²¹ Čo to znamená? Klasická ontológia vyhlasuje za skutočne existujúce veci, ktoré vnímame alebo, ktoré postulujú naše najlepšie teórie.

Tu nastáva však jeden problém, napr. môže sa vyskytnúť teória, ktorá sa po určitú dobu zdá platná a stanovuje určité objekty ako reálne existujúce. Avšak vznikom novej inštrumentálnej praxe a tým aj iného či jemnejšieho rozlíšenia sa ukáže, že to, čo predchádzajúca teória považovala za skutočné sa rozplynie. Príkladom môže byť historická teória vysvetľujúca šírenie tepla, teória kalorika. Kalorikum sa pokladalo za špecifický druh substancie, ktorá sa na základe hydrodynamiky tekutín prelievala z telesa do telesa, čím sa vysvetľovalo chladnutie a zohrievanie telies. Existovala rovnica, ktorá tento jav opisovala, rovnica vedenia tepla. Neskôr vznikom nových nástrojov sa ukázalo, že nič také, ako kalorikum neexistuje, napriek tomu sa ukázalo, že rovnica vedenia tepla je formálne správna.

Teda sa ukazuje, že zaviazaním sa k ontológii vecí či výplní, sa vystavujeme riziku, že budeme pokladať za reálne veci, ktoré sa v ontológii inej teórie rozplynú. Pozoruhodné na príklade s kalorikom je však to, že rovnica vedenia tepla zostala viac menej platná. Teda Kvasz navrhuje pristúpiť na ontológiu rozlíšení, teda za skutočné budeme pokladať rozlíšenia jednotlivých inštrumentálnych praxí. Rozlíšenia, ako akési oká na sieti ktorú vkladáme do sveta. Metaforicky povedané, potom veľkosť týchto ôk na sieti bude rozhodovať o tom, čo sa nám v danej sieti zachytí.¹²² Zjemnením tohto rastru alebo jeho zhrubnením sa nám určité výplne, alebo „zachytené objekty“ stratia a iné zasa ukážu. Tri predchádzajúce odseky je možné považovať za rozpracovanie otázky D a F.

Ak by som mal zhrnúť podstatnú myšlienku IR_k do jednej vety: inštrumentálna prax vkladá do sveta raster, raster zásadným spôsobom určuje, čo sa v ňom zobrazí, avšak toto vkladanie nie je ľubovoľné, riadi sa charakterom inštrumentov, ktoré zásadným spôsobom prináležia nezávislej inherentne štruktúrovanej realite. Metaforicky povedané, v sieti sa nám zachytávajú iba tie ryby, ktoré neprepadnú cez nami

---

121 Pozri Kvasz (2015b, s. 48–52).

122 Pozri Kvasz (2015a, s. 130).

určené oká tejto siete. Dôležité však je, že chytáme ryby a nie predstavy rýb.¹²³

V predchádzajúcich odsekoch som sa snažil ukázať jednu podstatnú vec. Charakterizovať povahu reality a pri tom nebrať do úvahy spôsob akým ju poznávame zahaľuje komplexnosť a váhu toho, že sme vôbec schopní podujať sa samotného charakterizovania reality.

IR_K je koncept, ktorý práve ukazuje, že charakterizácia povahy reality je podstatným spôsobom podmienená špecifickosťou nášho poznávania. Sprostredkovaný charakter poznania je efektívna stratégia použiteľná na prekonanie sporu (R) a (K) na úrovni všeobecného filozofického diskurzu, ale aj na úrovni otázok z oblasti vedeckého realizmu. Táto efektívnosť spočíva v tom, že inštrumentálny charakter poznania ukazuje rovnako podstatne zdroj, ale aj proces rozlišovania štruktúry vo svete. Tým, že inštrumenty svojou povahou podstatným spôsobom prináležia nezávislej realite, tak to, čo nám sprostredkovávajú nie je predstavou alebo konštruktom mysle, ale ide o črty a časti inherentne štruktúrovanej reality, ktorá kauzálne na nás skrz dané nástroje pôsobí. Avšak to, že dané inštrumentárium a prax na neho naviazaná nám dokáže niečo o realite povedať neznamená, že dostávame priamočiaru a úplný obraz o danom fenoméne. Obmedzená rozlišovacia schopnosť nástrojov daná skrz ich logické a expresívne medze, ukazuje, že spôsob akým nám daný nástroj sprostredkováva realitu spolukonštituuje získaný obraz.

Teda skrz proces rozlišovania štruktúry vieme povedať, že zdrojom tohto rozlišovania je daná štruktúra. Tým sa dostávam ku vylučujúcemu vzťahu námietok PMI a NMA. Ak prijmeme, že každý typ inštrumentálnej

---

¹²³ Ukazuje sa, že IR_K je v niektorých veciach podobný Kantovej epistemológii o vrozených formách nazerania. V skutku je to tak, Kvasz považuje Kanta za objaviteľa sprostredkovaného poznania a IR_K za Kantove dedičstvo. Kvasz tento prístup k poznaniu charakterizuje ako vzťah medzi realitou a jej obrazom vo vedomí. Okrem mnohých problémov, ktoré na tomto prístupe nachádza, je v prípade Kanta to, že vrozené formy nazerania sú subjektívne a k formácii vnemov dochádza v neprístupnej sfére subjektu. Ďalší kto podľa Kvasza pokračuje v tomto type epistemológie je Putnam, ktorý medzi realitou a jej obraz vo vedomí vkladá pojmové schémy. Výhodou pojmových schém je, že nie sú výhradne subjektívne, ide o jazykovo uchopené a intersubjektívne zdieľané presvedčenia a systémy presvedčení. No i tak sú v určitom zmysle nedostatočné, lebo zostáva otázne ich ukotvenie v nezávislej realite. IR_K je potom tretím pokusom vysvetliť vzťah medzi realitou a jej obrazom vo vedomí. Inštrumenty a inštrumentálne praxe, ako svojou podstatou fyzické predmety prináležiace nezávislej realite, dokážu pojmové schémy ukotviť v nezávislej realite, to ďalej opisujem v texte. Ku IR_K ako dedičstvu Kantovej epistemológie viac v príslušných kapitolách Kvasz (2015a) a Kvasz (2015b).

praxe nám prináša rozlíšenia s obmedzenou presnosťou, tak je možné povedať, že závažnosť prislúchajúcej ontológie je operatívna. Preto Kvasz navrhuje prikloniť sa skôr ku ontológii rozlíšenia namiesto ontológie výplní, lebo veci, ktoré sa ukazujú na úrovni presnosti jednej inštrumentálnej praxe, sa môžu na úrovni presnosti inej zmeniť, alebo dokonca rozplynúť. To však ešte stále nie je úplná odpoveď na to, ako dokáže IR_K vylučujúci vzťah PMI a NMA neutralizovať. Ak sa vrátim k príkladu s Fourierom a jeho kalorikom, Kvasz k tomu hovorí:

„Keďže nedokázali dosiahnuť až na úroveň molekulárnych rozlíšení, postulovaním kalorika jazyk syntakticky uzavreli na makroskopickú úroveň. Vďaka tomu bolo možné v tomto jazyku počítať, argumentovať a odvodiť napríklad aj rovnicu vedenia tepla.“¹²⁴

Z hľadiska argumentu PMI je Fourierova teória vedenia tepla exemplárom prekonaného konceptu, pri ktorom by bolo chybou zaväzovať sa ku ontológii kalorika. Avšak z hľadiska NMA je nanajvyš pozoruhodné, že rovnica, ktorá bola na základe predpokladu existencie kalorika formulovaná, opisuje časť termodynamických javov v zásade presne. Z hľadiska IR_K je to vysvetliteľné tak, že inštrumentárium použité Fourierom a jeho nasledovateľmi pracovalo na určitej miere presnosti, pričom rozlišovacie schopnosti dobovej výskumnej praxe ukazovali, že za tepelnými javmi stojí špecifická štruktúra, ktorú postulovali ako kalorikum. Syntaktické uzatvorenie jazyka, o ktorom hovorí Kvasz by sa dalo pripodobniť ku stanoveniu jednej z vlastností modelu skúmaného javu, kde sa pomocou manipulácie s časťami modelu skúmajú zákonitosti číť reality, ktorých reprezentáciou by mal daný model byť. Potom ak sa zdá, že sa PMI a NMA vylučujú, tak je to spôsobené tým, že výsledné reprezentácie číť reality sú stotožňované s finálnym obrazom celkovej skutočnosti.

Prečo to hovorím? Ak budeme zastávať presvedčenie, že realitu poznávame priamočiaro a neskryto, tak je oprávnené pýtať sa prečo sa toľko mýlime. Na jednej strane môže byť omyl vysvetlený našou

---

124 Kvasz (2015b, s. 167).

nedostatočnosťou či nekompetentnosťou, teda omyl je našou chybou. To je však v rozpore so základným predpokladom (R), že realitu poznávame priamo, a takto isto je to v rozpore s tým, že sme v rôznych sférach poznávania sveta pokročili vcelku ďaleko. Druhá možnosť ako to vysvetliť je spolu s Kvaszom pripustiť, že svet nepoznávame priamo a neskrýto, ale nutne sprostredkované. V takom prípade bude najdôležitejšie pýtať sa akú povahu má toto sprostredkované poznanie. Potom, ak sú podstatou nášho poznávania inštrumenty a prax s nimi spojená, je možné odôvodniť omyl tým, že inštrumenty majú vždy určitú rozlišovaciu schopnosť. Teda, ak inštrumentálne sprostredkované poznanie prináša poznanie obmedzené rozlišovacou schopnosťou používaných inštrumentov, tak stotožniť získané reprezentácie črt skutočnosti s presným a hotovým opisom reality je predčasné.

Východiskom je ukázať, že ontológie daných reprezentácii majú skôr operatívny charakter, ako súčasti modelov a pre danú rovinu presnosti môžu figurovať ako platná reprezentácia skutočnosti, netreba však zabúdať, že táto reprezentácia je viazaná na dané inštrumentárium. Potom ak IR_K preferuje ontológiu rozlíšenia, tak tým hovorí napr. v prípade Fouriera to,

„že nech už si tepelné javy predstavujeme ako tok kalorika, neusporiadaný pohyb molekúl, alebo ako kvantový proces, nutne dostaneme exponenciálny pád teploty, ktorý táto rovnica predpovedá.“¹²⁵

Rovnica vedenia tepla, o ktorej tento citát hovorí je potom to rozlíšenie, ktoré opisuje skutočnú črtu reality. Teda IR_K prekonáva vylučujúci vzťah NMA a PMI tým, že silu NMA oslabuje sprostredkovaným poznaním: poznávame realitu nie ilúziu konštruovanú našou myšliou, no toto poznanie nie je priamočiare a charakter poznatkov je spolu určený spôsobom poznávania. Silu PMI potom oslabuje tým, že pesimizmus obsiahnutý v tomto argumente nemieri na to, či sme schopní realitu nejak relevantne poznať, ale na závažnosť ontológii a na stotožňovanie reprezentácii našich teórií s celkovým obrazom skutočnosti.

¹²⁵ Tamže, s. 168.

Zhrnutie

Ak je moja kritika R_M platná, ukázalo sa v nej, že v podobe v akej je R_M predstavený, je v konečnom dôsledku prázdny. Je nejednoznačne vymedzený. Napriek odmietnutiu neudržateľných záväzkov, ako sú KTP a nadčasová ontológia s nimi v argumentácii počíta. Koncept JSP sa taktiež ukazuje ako triviálny, lebo argumentácia v jeho prospech z neho robí nedosiahnuteľný ideál. Odvolávanie sa na zdravý rozum a súlad s vedou je problematické hlavne v tom, že zdravý rozum nestačí na vysvetlenie javov, ktoré sa zdajú byť s ním v rozpore a realistické stanoviská vo vede nezdediajú veľa podobností s R_M .

Zdroj sporu (R) a (K) som charakterizoval ako spor o zdroj a proces rozlišovania štruktúry vo svete, a taktiež ako spor o líšiace sa chápanie úspešnosti vedeckých teórií vyjadrené vylučujúcimi sa argumentami NMA a PMI. Ako prekonanie tohto sporu som sa snažil ukázať inštrumentálny realizmus L. Kvasza IR_K .

Nazáklade charakterizácie podstatných črt IR_K je možné povedať, že tento koncept akcentuje ako zdroj, tak aj proces rozlišovania, lebo si uvedomuje kauzálnu spojitosť vonkajšej reality s inštrumentálnou praxou. No tým, že značná časť inštrumentov je limitovaná svojou rozlišovacou schopnosťou, sa ukazuje závažnosť procesu rozlišovania. IR_K taktiež odpovedá na to, prečo sú úspešné teórie prekonávané. Teórie sú nielen výsledkom, ale aj predpokladom pre rôzne inštrumentálne praxe. Avšak tým, že jednotlivé inštrumenty majú obmedzenú rozlišovaciu schopnosť, je možné, že tvorbou nových nástrojov sa ontológie, či „výplne“ dané touto schopnosťou stratia alebo zmenia. Teda jedna inštrumentálna prax môže ontológiu tej predchádzajúcej považovať za prázdnu, prípadne dokáže ukázať, v čom je nesprávna alebo obmedzená. Potom platnosť ontológií daných pomocou predchádzajúcich rozlíšení je vždy obmedzená vzhľadom na prax, v ktorej sú používané. Teda IR_K pomocou sprostredkujúceho charakteru poznania, obmedzenou rozlišovacou schopnosťou inštrumentov, preferenciou ontológie rozlíšení pred ontológiou výplní, neutralizuje vylučujúci vzťah PMI a NMA. Podstatou tejto neutralizácie je na jednej strane oslabenie NMA poukázaním na sprostredkovaný charakter poznania, teda realitu nepoznávame priamo, ale pomocou obmedzených nástrojov. Na druhej

strane to je oslabenie pesimizmu argumentu PMI v tom, že sa spochybňuje trvalá záväznosť ontológií získaných skrz rozlíšenia a taktiež sa spochybňuje stotožňovanie získaných obrazov skutočnosti s úplným a presným opisom skutočnosti. Teda IR_K sa zbavuje radikálnosti predstavy priamočiareho prístupu k realite pomocou PMI a pomocou NMA radikálnej predstavy (K), že štruktúra reality má výlučný pôvod v človeku.

Literatúra

- Alai, M. (2018): „How Deploy Realism withstands Doppelt’s Criticism.“ *Spontaneous Generations: A Journal for the History and Philosophy of Science* 9 (1): 122–135.
- Arabatzis, T. (2018): „Engaging philosophically with the history of science: two challenges for scientific realism.“ *Spontaneous Generations: A Journal for the History and Philosophy of Science* 9 (1): 35–37.
- Forbes, C. (2018): „The Future of the Scientific Realism Debate: Contemporary Issues Concerning Scientific Realism.“ *Spontaneous Generations: A Journal for the History and Philosophy of Science* 9 (1): 1–11.
- Hawking, S. & Mlodinow, L. (2011): *Veľký Plán*. Slovart, Bratislava.
- Hoyningen-Huene, P. (2018): „Are there good arguments against scientific realism?“ In *Philosophy of Science*, eds. A. Christian, D. Hommen, N. Retzlaff & G. Schurz, vol. 9, Springer, s. 3–22. Dostupné z: https://doi.org/10.1007/978-3-319-72577-2_1.
- Kvasz, L. (2011): „Matematika a skutočnosť.“ *Organon F* 18 (3): 303–330.
- Kvasz, L. (2015a): „Inštrumentálny realizmus – odpoveď na kritiky.“ *Organon F* 22 (1): 109–131.
- Kvasz, L. (2015b): *Inštrumentálny realizmus*. Pavel Mervart, Praha.
- Labuda, P. (2013): „Priamočiary realizmus a jeho pozícia v rámci sporu realizmu a antirealizmu.“ *Organon F* 20 (Supplementary Issue 1): 64–78.
- Maco, R. (2018): „Filozofia je mŕtva. Nech žije fyzika!“ *Filozofia* 73 (4): 269–281.
- Marvan, T. (2014): *Realismus a relativismus*. Academia, Praha.

- Marvan, T. (2015): „Lze rozřešit spor mezi realismem a konstruktivismem?“ *Filosofie dnes* 7 (1): 64–74.
- Peregrin, J. (2011): „Je filosofie ‚mrtvá‘?“ *Filosofie dnes* 3 (2): 91–93.
- Peregrin, J. (2014): „Realismus, relativismus a trápení ducha.“ *Filosofie dnes* 6 (2): 64–74.
- Peregrin, J. (2016): „Tak dobře, trapme ještě chvílku ducha.“ *Filosofie dnes* 8 (1): 121–127.
- Hamilton, W. & Stewart, D., eds. (1852): *The Works of Thomas Reid, D.D. Maclaclan and Stewart*, Edinburgh.
- Wells, J. D. (2016): *In Praise of Theory and Speculation: Essays and Commentaries*. [online]. Ann Arbor, Michigan [cit. 10. 2. 2019]. Dostupné na: <https://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/136201/ipotas.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Zach, M. (2017): „Vědecký realismus jako kultivace ducha.“ *Filozofia* 72 (5): 381–391.
- Zamarovský, P. (2013): „S. Hawking – L. Mlodinow, The Grand Desing.“ *Organon F* 20 (1): 125–128.

Abstract

Is it possible to solve the dispute between realism and constructivism?

The aim of this paper is to engage in a debate on the conflict between realism and constructivism that occurred between Jaroslav Peregrin and Tomáš Marvan, on the pages of journal *Filosofie dnes*. The discussion developed as a reaction to Marvan's book *Realismus a relativismus*. In his book, Marvan defends specific kind of realism, criticizing relativistic positions. Peregrin claims that this conflict cannot be resolved, because in the end, both sides are irrefutable and arguments for and against leads to deadlock. On the other hand, Marvan claims that conflict can be resolved in favour of realism. Presented paper defines itself against both claims and proposes solution for the conflict. The solution is to dissolve the conflict using a hybrid concept that can overcome the problems of realism and constructivism. The paper is divided to three main parts. The first part deals with Marvan's realism. The source of the conflict is main topic of second part and last part deals with the concept that can overcome the conflict.

Keywords: realism, relativism, constructivism, science, conflict

Kostolný, R. (2019): „Je možné vyriešiť spor realizmu a konštruktivismu?“ *Filosofie dnes* 11 (1): 50–96. Dostupné z www.filosofiednes.ff.uhk.cz